

परिच्छेद : एक

शोधपरिचय

१.१ शोध शीर्षक

यस शोधपत्रको शीर्षक 'माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' रहेको छ ।

१.२ शोधको प्रयोजन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय नेपाली भाषा शिक्षण विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको पाठ्यांश नं. ५९८ को आवश्यकता परिपूर्ति गर्नका लागि तयार गरिएको छ ।

१.३ समस्या कथन

माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिक्ने क्रममा विभिन्न क्षेत्रमा विविध किसिमका त्रुटिहरू गरेको पाइन्छ । ती त्रुटिहरूमध्ये पनि नेपाली वाक्यमा गरिने त्रुटिहरूलाई प्रमुख रूपमा लिन सकिन्छ । यस सन्दर्भमा वाक्यगठनमा त्रुटिहरूका प्रमुख समस्याहरू निम्नानुसार बुँदागत रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

- (क) माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको व्याकरणिक कोटिसम्बन्धी ज्ञान के कति छ ?
- (ख) माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूकाले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा वाक्य गठन सम्बन्धी के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ?
- (ग) विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण के कसरी गर्न सकिन्छ ?
- (घ) उक्त त्रुटिहरूमा सुधार ल्याउन के कस्ता भाषा शिक्षणीय सुझावहरू प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ?

यस अध्ययनमा मुख्यतः यिनै समस्याहरूमा केन्द्रित रही समाधानका उपयुक्त सुझावहरू प्रस्तुत गर्ने कुरालाई प्रमुखता दिइएको छ ।

१.४ अध्ययनका उद्देश्यहरू

यस शोधकार्यमा गुल्मी जिल्लाको बाँझकटेरी स्रोतकेन्द्र भित्रका माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा सिकाइ र नेपाली भाषा प्रयोगको सन्दर्भमा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् भन्ने कुराको अध्ययन गरिएको छ । यस मूल उद्देश्यसँग सम्बद्ध अन्य उद्देश्यहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- क) माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको व्याकरणिक कोटि सम्बन्धी ज्ञान के कति छ पत्ता लगाउनु ।
- ख) माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा वाक्यगठन सम्बन्धी गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान गर्नु ।
- ग) उक्त त्रुटिहरूको तुलनात्मक विश्लेषण गर्नु ।
- घ) ती त्रुटिहरूको निराकरणका निमित्त उपायहरू पत्ता लगाई सुझाव प्रस्तुत गर्नु ।

१.५ शोधको औचित्य

कुनै पनि क्षेत्र वा विषयवस्तुको खोज तथा अध्ययन अनुसन्धान गर्नु आफैमा एक महत्त्वपूर्ण कार्य हो । वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको विषयमा गरिने अनुसन्धान तथा अध्ययन विश्लेषण भाषाको शुद्धता र स्तरीयतातर्फ अभिप्रेरित गरी पहिलो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने विद्यार्थीलाई भाषाको रूपमा नेपाली भाषा शिक्षण सम्बन्धमा केही न केही सहयोग अवश्य पुग्ने देखिन्छ । खासगरी अनुसन्धानका क्षेत्रमा हेर्दा उपलब्ध स्रोत सामग्रीका आधारमा हालसम्म बाँझकटेरी स्रोतकेन्द्र भित्रका माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनका क्रममा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन भएको पाइँदैन । अन्य क्षेत्रमा भएका केही छिटफुट अध्ययनहरूमा पनि सतही तथ्य परिचय र चिनारीहरूमा मात्रै सीमित भएको पाइन्छ ।

यसर्थ यस क्षेत्रमा गरिने भावी अनुसन्धानहरू तथा अध्ययनहरूलाई यस अध्ययनले आधारशिला प्रदान गर्नेछ । त्यसै गरी पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, शिक्षक, निर्देशिका, शिक्षण सामग्री आदिको निर्माण योजना तर्जुमाको सन्दर्भमा समेत यस अध्ययनले सहयोग पुऱ्याउने र भावी अध्ययनहरूमा आधार सामग्री हुन सक्ने तथा सम्बन्धित क्षेत्रका विद्यार्थी, शिक्षक, अध्येताहरूका निमित्त सहयोग हुने देखिएकाले यस अध्ययनको औचित्य पुष्टि हुन्छ ।

भाषाको वाक्यगठन त्रुटिहरूले अभिव्यक्ति अप्रभावकारी, अशोभनीय र भद्दा मात्र नभई अर्थमा समेत नकारात्मक प्रभाव पारेर यस्ता त्रुटिहरूले भाषाको सम्प्रेषणीयता तथा बोध सन्दर्भमा समेत नकारात्मक असर पार्दछ । यसले भाषाको लेख्य रूपमा मात्र नभई कथ्य रूपमा समेत प्रभावकारी भाषिक अराजकता सिर्जना हुन सक्दछ । भाषाका आधारभूत सीपहरू सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइमा समेत वाक्यगठनगत त्रुटिले नकारात्मक असर पार्ने भएकाले भाषा सिकाइ तथा शिक्षणमा वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

१.६ पूर्वकार्यको समीक्षा

प्रस्तुत शोधशीर्षकसँग सम्बद्ध यस अघि भएका अध्ययनलाई सर्सिति हेर्दा विभिन्न सन्दर्भ र प्रयोजनका लागि वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण र अध्ययन प्रशस्तै भएको पाइए तापनि गुल्मी जिल्लाको बाँझकटेरी स्रोतकेन्द्रभित्रका माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूले वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन भएको पाइदैन । अन्य क्षेत्रमा गरिएका त्रुटि विश्लेषण सम्बन्धी अध्ययनहरूलाई यस विषयसँग सम्बन्धित गरेर हेर्नु पर्ने देखिएकाले यहाँ वाक्यगठनगत त्रुटिहरूको अध्ययनसँग सम्बन्धित पूर्व कार्यहरूको अध्ययन गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

भोलाप्रसाद ढकाल (२०५५) को 'साधारण र आवासीय विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक विश्लेषण' मा भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटि सम्बन्धमा सैद्धान्तिक आधार प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ । यसमा साधारण र आवासीय विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन गर्दा देखिएका विभिन्न किसिमका त्रुटिहरूलाई तुलनात्मक रूपमा अध्ययन गरी त्रुटि निराकरणका लागि आवश्यक सल्लाह सुझाव समेत प्रस्तुत गरिएको छ ।

विप्रहरि दाहाल (२०५७) को 'नेपाली र भोजपुरी भाषाका वाक्यगठनको व्यतिरेकी विश्लेषण' मा भोजपुरी मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याउने कार्य गरेको पाइन्छ । यसमा नेपाली र भोजपुरी भाषाको वाक्यगठनका सम्बन्धमा व्यतिरेकी विश्लेषण गरिएको छ ।

सुशीलादेवी मिश्र (२०५७) को 'कक्षा ५ उत्तीर्ण थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' मा कक्षा ५ उत्तीर्ण गरेका थारूभाषी

विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठन गर्दा देखिएका त्रुटिहरूको पहिचान गरी सहर र ग्रामीण क्षेत्रका कक्षा ५ उत्तीर्ण थारूभाषी विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिमा पाइने भिन्नता पत्ता लगाइ समधानको तरिका समेत उल्लेख गरिएको छ ।

देवलाल काफ्ले (२०५८) को ' मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' मा भाषा सिकाइमा हुने त्रुटि तथा वाक्यगठन सम्बन्धी सैद्धान्तिक अध्ययन गरिएको छ । मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पहिल्याई मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन गर्दा देखिएका त्रुटिहरू प्रस्तुत गर्नुका साथै त्रुटि निराकरणका लागि आवश्यक सल्लाह सुझाव दिइएको पाइन्छ ।

केशवराज पराजुली (२०५९) को 'कक्षा ८ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' मा कक्षा ८ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरू पत्ता लगाई मगरभाषी विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको तुलनात्मक गर्नुका साथै त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणका लागि सुझाव प्रस्तुत गरेका छन् ।

नारायणप्रसाद सुवेदी (२०६०) को कक्षा ६ मा अध्ययनरत गुरुङभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' मा कक्षा ६ मा पढ्ने गुरुङभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन सम्बन्धी विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बद्ध त्रुटिहरूको पहिचान गरी समधानका उपायहरू पहिल्याउने कार्य गरेको देखिन्छ ।

विष्णुबहादुर पोखेल (२०५९) को 'मैथिली र नेपाली भाषाको व्यतिरेकी विश्लेषण' मा नेपाली मैथिली भाषाको वाक्यगठनको तुलनात्मक अध्ययन गरी देखिएका त्रुटिहरूको पहिचान गर्नुका साथै मैथिली र नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा देखिने विशेषताहरू उल्लेख गरेको पाइन्छ ।

त्यसैगरी गीता पौडेल (२०६५) 'कपिलवस्तु जिल्लाका कक्षा ५ मा अध्ययनरत थारूभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' मा द्विभाषिक समाजका विद्यार्थीले नेपाली भाषा सिक्दा गर्ने त्रुटिको पहिचान गरी निराकरणका उपायहरू पहिल्याइएको छ ।

शीला सुवेदी (२०६७) ले 'उच्च माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन' मा उच्च माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको व्यापकरणिक कोटि सम्बन्धी ज्ञान पत्ता लगाई वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको निराकरणका लागि सुझाव प्रस्तुत गरेकी छिन् ।

यसरी निम्न माध्यमिक, माध्यमिक र उच्च माध्यमिक तहमा अध्ययनरत भिन्न भाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिको विश्लेषणका बारेमा शोधकार्य सम्पन्न भएको पाइए तापनि माध्यमिक तहमा गुल्मी जिल्लाको बाँभकटेरी स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण नभएकाले प्रस्तुत शोधकार्यको शीर्षक छनोट गरिएको हो ।

१.७ अध्ययनको सीमा

कुनै पनि अध्ययनलाई निश्चित उद्देश्यप्रति केन्द्रित गराउन त्यसलाई सीमाबद्ध गर्नु आवश्यक हुन्छ । अन्यथा अध्ययनको सिलसिलामा अनुसन्धानकर्ता अन्योलमा पर्नु स्वभाविक देखिन्छ । यसका लागि अनुसन्धानकर्ता सचेत हुनुपर्दछ । कुनै पनि अध्ययनलाई त्यसको प्रयोजनले समेत आत्मनिर्देशित गर्ने हुँदा यसको गहिराई र व्यापकतालाई निश्चित परिधिमा सीमाबद्ध गर्नु वाञ्छनीय भएकाले यस अध्ययनलाई निम्न बुँदाहरूमा सीमाबद्ध गरिएको छ :

- क) प्रस्तुत शोधपत्रमा गुल्मी जिल्लाको बाँभकटेरी स्रोतकेन्द्र अन्तर्गत पर्ने चारवटा सामुदायिक माध्यमिक विद्यालयका कक्षा ९ र १० मा अध्ययनरत प्रत्येक विद्यालयबाट ३५/३५ जना गरी जम्मा १४० जना विद्यार्थीहरूको अध्ययनमा सीमित रहेको छ ।
- ख) प्रस्तुत अध्ययनमा त्रुटिहरू भन्नाले गुल्मी जिल्लाको बाँभकटेरी स्रोतकेन्द्रभित्रका चारवटा माध्यमिक विद्यालयमा उक्त स्तरमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषणमा सीमाबद्ध गरिएको छ ।
- ग) प्रस्तुत अध्ययनलाई उक्त तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा वचन, लिङ्ग, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, आदरमा आधारित त्रुटिहरूको अध्ययनमा सीमित गरिएको छ ।

१.८ शोधविधि

कुनै पनि महत्त्वपूर्ण र उद्देश्यमूलक कार्यलाई सफल तथा उपलब्धिमूलक बनाउन योजनाबद्ध ढङ्गले अधि बढ्नु पर्दछ । त्यसमा पनि खोज तथा अनुसन्धान जस्तो महत्त्वपूर्ण कार्यका लागि त योजना अपरिहार्य नै हुन्छ । यस किसिमको अनुसन्धान वैज्ञानिक रूपमा व्यवस्थित तरिकाले गरिने ज्ञानको खोजी कार्य हो । कुनै समस्यामूलक कुरालाई उठाएर वा त्यसमा केन्द्रित रहेर पुनः सत्य तथ्य पत्ता लगाई निष्कर्ष निकाल्ने पद्धति नै अनुसन्धान हो । प्रस्तुत शोध अनुसन्धान कार्यका लागि आवश्यक सामग्रीको सङ्कलन प्राथमिक र द्वितीयक स्रोतबाट गरिएको छ । विभिन्न किसिमका प्रश्नावली निर्माण गरी विद्यार्थीहरूबाट सामग्री सङ्कलन गरिएको छ, भने वाक्यगठन सम्बन्धी अध्ययन गरिएका शोधकार्यलाई समेत सहायक सामग्रीको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यसमा क्षेत्रीय अध्ययन विधि अवलम्बन गरिएको छ । सङ्कलन गरिएका सामग्रीको विश्लेषणका क्रममा पुस्तकालयीय पद्धति, विश्लेषणात्मक पद्धति, तुलनात्मक पद्धति, वर्णनात्मक पद्धति, सैद्धान्तिक विधि अवलम्बन गरिएको छ । यस अध्ययनमा त्रुटि पक्षको अध्ययन गर्ने उद्देश्यले प्रश्नपत्र निर्माणलाई ध्यान दिइएको छ । माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको स्तर अनुसारका प्रश्नहरू बनाई गुरुवर्ग तथा निर्देशक ज्यूको सल्लाह र सुझाव लिई परीक्षणको लागि प्रश्नहरू छनोट गरिएको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्दा निम्न लिखित विधिहरू प्रयोग गरिएको छ :

(क) सामग्री सङ्कलन विधि

प्रस्तुत अध्ययनका लागि बाँझकटेरी स्रोतकेन्द्रभित्र पर्ने माध्यमिक विद्यालयका कक्षा ९ र १० मा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा बोल्दा र लेख्दा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान गरी सामग्रीहरू निर्माण गरेपश्चात द्वितीय सामग्री सङ्कलन गरिएको छ, जसअन्तर्गत सन्दर्भ सूचीमा उल्लिखित विभिन्न पाठ्यपुस्तकहरू, अप्रकाशित शोधपत्रहरू रहेका छन् । उक्त सामग्री सङ्कलनका लागि पुस्तकालयीय विधिको प्रयोग गरिएको छ ।

(ख) सामग्रीको तथ्याङ्क विश्लेषण विधि

माथि उल्लेख गरिएका सामग्री निर्माण र सङ्कलन गरे पछि गुल्मी जिल्लाको बाँझकटेरी स्रोतकेन्द्रभित्रका कक्षा ९ र १० मा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा

बोल्दा र लेख्दा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन तथा अनुसन्धान गर्ने क्रममा पाइएका त्रुटिहरूलाई विभिन्न शीर्षक तथा उपशीर्षकहरूमा वर्गीकरण गरेर तिनीहरूको व्याख्या तथा विलेखण गरिएको छ । विद्यार्थीले विभिन्न व्यकरणिक कोटिमा गरेका त्रुटिहरूलाई तालिकामा प्रस्तुत गरी विश्लेषणात्मक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

१.९ शोधको रूपरेखा

प्रस्तुत शोध अध्ययनलाई मुख्यतया निम्नलिखित अध्ययन शीर्षकहरूमा विभाजन गरिएको छ ।

अध्याय एक	:	शोधपरिचय
अध्याय दुई	:	त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय
अध्याय तीन	:	वाक्यगठन सम्बन्धी कोटिहरूको सैद्धान्तिक परिचय
अध्याय चार	:	विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको विश्लेषण र व्याख्या
अध्याय पाँच	:	निष्कर्ष र सुझाव

परिच्छेद दुई

त्रुटिविश्लेषणको सैद्धान्तिक परिचय

२.१ त्रुटिविश्लेषण सिद्धान्तको परिचय

भाषा सामाजिक वस्तु हो । मानिसले समाजबाट भाषा आर्जन गर्दछ । कुनै पनि व्यक्ति एकै पटकमा भाषामा दक्ष हुन सक्दैन । भाषा सिक्ने क्रममा मानिसले अनेकौ त्रुटिहरू गर्दछ, र ती त्रुटिहरूलाई सच्याउँदै गइरहेको हुन्छ । भाषा सिक्दा मानिसले दुई तरिकाबाट सिक्ने गर्दछ । पहिलो भाषा वा मातृभाषाको रूपमा र दोस्रो भाषा वा अन्य भाषाको रूपमा जुनसुकै रूपमा भाषा सिकेको भए तापनि भाषा सिकाइ त्रुटि निरपेक्ष हुन सक्दैन । पहिलो भाषा मानिसले अनियन्त्रित र स्वतन्त्र वातावरणमा सिक्दछ, भने दोस्रो भाषा नियन्त्रित वातावरणमा सिक्दछ । जुनसुकै रूपमा भाषा सिकेको भए पनि सिकारूहरूले आफूले गरेका त्रुटिहरूबाट आवश्यक सुधार गर्दै भाषा सिक्ने क्रम चलिरहेको हुन्छ । नेपाली भाषा शिक्षणका क्षेत्रमा त्रुटि विश्लेषण सिद्धान्त सन् १९७० पछि देखा परेको हो । यस अन्तर्गत त्रुटि भन्नाले सामान्यतः दोस्रो भाषा आर्जनलाई बुझ्ने गरिन्छ । जसका लागि दोस्रो भाषा सिकिरहेका व्यक्तिका गल्तीहरूलाई सङ्कलन गरेर लक्षित भाषाका मान्यताहरूसँग दाँजिन्छ । त्यस पछि त्रुटिहरूलाई वर्गीकरण गरी कारणहरू खोजी एउटा अनुमानित सिद्धान्त प्रस्तुत गरिन्छ । त्रुटिविना भाषाको आर्जन सम्भव छैन । जबजब भाषा सिक्दै जान्छौं तब त्रुटिहरूलाई परिमार्जन गर्दै जान्छौं । पहिले पहिले त्रुटिलाई असफलता र बौद्धिक कमजोरीका रूपमा स्वीकारिन्थ्यो तर आज आएर यसलाई सफलता प्रयास र विकासशील प्रकृयाको रूपमा लिइएको पाइन्छ । त्रुटिका सन्दर्भमा संरचनावादी र मनोवादीहरूको धारणा यस्तो रहेको पाइन्छ । त्रुटिका सन्दर्भमा संरचनावादी र मनोवादीहरूको धारणा यस्तो रहेको पाइन्छ । संरचनावादीका अनुसार त्रुटि भनेको अभ्यासको कमी, आदत र असफलताको प्रतीक हो । यिनीहरू त्रुटिलाई नकारात्मक पक्षबाट हेर्दै । सिकाइको कमी कमजोरी ठान्दछन् । त्यसैगरी मनोवादीहरूका अनुसार सिकारूले त्रुटि नगरी भाषा सिक्न सक्दैन । सिकाइमा त्रुटि हुनु भनेको विकास प्रक्रियाको सङ्केत हो । मनोवैज्ञानिक आधार अनुसार नयाँ परिस्थिति र वातावरणसँग समायोजन गर्नका लागि विभिन्न स्वाभाविक प्रतिक्रियाहरू गर्दछ, अचानक सफल प्रतिक्रिया गर्दछ, र जसको पुनरावृत्ति गर्दा क्रमशः भुल कम हुँदै जान्छ, र अन्त्यमा त्यसले उपयुक्त समयमा नै कार्य गर्दछ । यस प्रकारको सिकाइ

प्रक्रियालाई प्रयत्न र भुलको सिकाइ भनिन्छ । यस तथ्यबाट के प्रमाणित हुन्छ भने प्रयत्न जति गन्यो त्यति भुल कम हुँदै र त्रुटिमा कमी भई सिकाइ उद्देश्यमूलक र प्रभावकारी हुन जान्छ । त्रुटि विश्लेषणको सन्दर्भमा विभिन्न विद्वानहरूले निम्नानुसार अभिमत व्यक्त गरेका छन् :

क) डेभिड क्रिस्टल

भाषाशिक्षण सिकाइमा त्रुटि विश्लेषण एउटा प्रविधि हो, जसको माध्यमद्वारा विदेशी भाषा सिकिरहेको व्यक्तिले गर्ने त्रुटि वा भुलहरूको पहिचान वर्गीकरण तथा व्यवस्थित व्याख्या गरिन्छ । सिकारूले भाषिक सामर्थ्यको कुन तहसम्म प्राप्त गर्न सकेको छ, यो कुरा उसले गरेका त्रुटिहरूबाट व्यवस्थित ढङ्गले भर्त्तिकन्छ (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६२:२२६) ।

ख) एस.पिट. कर्डर

भाषासिकाइका क्रममा सिकने व्यक्तिहरूले गरेका त्रुटिहरूको अध्ययनबाट उसको त्यस क्षेत्रमा कतिको ज्ञान छ भन्ने कुरा अनुमान गर्न सकिन्छ । त्रुटि विश्लेषणबाट उसले अझ कुन कुन कुरा सिक्न बाँकी छ सो पत्ता लगाउन सकिन्छ । उसले गरेका त्रुटिहरूको भाषावैज्ञानिक शब्दमा वर्णन र वर्गीकरण गरेर एउटा त्यस्तो चित्र बनाउन सकिन्छ जसले भाषाका ती विशेषताहरू बताउँछन् । जसले गर्दा उसलाई भाषा सिकाइमा समस्या परिरहेको हुन्छ (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६२:२२६) ।

ग) पारसमणि भण्डारी

भाषा सिकने वा भाषाको प्रयोग गर्ने क्रममा मानिसहरूले के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् र त्यस्ता त्रुटि के कति कारणले गर्दा भएका हुन्छन् भन्ने कुराको अध्ययन विश्लेषण गर्ने कामलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ (भण्डारी, २०५४:१) ।

घ) लड्म्यान डिकसनरी अफ अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स

त्रुटिविश्लेषण दोस्रो तथा विदेशी भाषा सिकने विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन र विश्लेषण हो (ढुङ्गेल, र दाहाल, २०६२:२२६) ।

माथि उल्लेखित परिभाषाका आधारमा के भन्न सकिन्छ भने भाषा सिकाइका क्रममा विद्यार्थीहरूले के कस्ता प्रकारका त्रुटिहरू के कारणबाट गर्दछन् भनी गरिने अध्ययन

विश्लेषण, जसले ती त्रुटिहरूको निराकरण गर्न महत्त्वपूर्ण सहयोग गर्दछ, त्यसलाई त्रुटि विश्लेषण भनिन्छ ।

२.२ त्रुटिविश्लेषणको उद्देश्य

त्रुटिविश्लेषण मुख्यतः भाषा शिक्षण तथा सिकाइसँग सम्बन्धित भएकाले विद्यार्थीहरूले गर्ने त्रुटिको वर्णन र वर्गीकरणसँग सम्बन्धित अध्ययन विश्लेषण हो । त्रुटिविश्लेषणका उद्देश्यहरूलाई निम्नानुसार प्रस्तुत गरिन्छ :

- क) सिकारूले सिकीरहेको भाषा कति जानेको छ ? पत्ता लगाउनु,
- ख) सिकारूले दोस्रो भाषा कसरी सिक्दछ ? थाहा पाउनु,
- ग) भाषा सिकाइका क्रममा के कस्ता साभा समस्याहरू देखा पर्दछन् ? सो बारे जानकारी प्राप्त गर्नु,
- घ) समस्या समाधानका उपायहरू के के हुन सक्छन् ? पत्ता लगाउनु ।

२.३ त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व र उपयोगिता

त्रुटिविश्लेषणको महत्त्व र उपयोगिताहरूलाई निम्नलिखित बुँदाहरूमा उल्लेख गर्न सकिन्छ:

- क) शिक्षकको शिक्षण प्रविधिमा सुधार गर्न त्रुटिविश्लेषणले मद्दत गर्दछ । विद्यार्थीले गर्ने त्रुटिहरू कतै आफ्नै कारणले त भएका होइनन् ? आफ्नो शिक्षण विधि ठीक छ कि छैन? सो पत्ता लगाई आत्ममूल्याङ्कन गर्न समेत यो सहयोगी हुन्छ ।
- ख) शिक्षकलाई शैक्षणिक योजना निर्माण गर्न त्रुटि विश्लेषणले मद्दत गर्दछ । यसले आगामी योजनाहरू निर्माण गर्न सहयोग गर्दछ ।
- ग) शिक्षण सामग्री निर्माण र अभ्यास गर्ने कार्यमा त्रुटिविश्लेषण सहयोगी हुन्छ ।
- घ) त्रुटि विश्लेषणबाट व्याकरणगत अभ्यासहरूका माध्यमबाट विद्यार्थीका त्रुटिहरू पहिचान गरी सिकारूको क्षमता पत्ता लगाई त्यसमा सुधार गरी व्याकरण सिकाइमा नयाँ सूचनाको पुनर्योजित गर्न सकिन्छ ।

- ड) त्रुटिविश्लेषणका माध्यमबाट मनोभाषाविज्ञान र व्यतिरेकी भाषाविज्ञानसँग सम्बन्धित भाषा सिकाइगत पूर्वानुमानहरूको परीक्षण गर्न सकिन्छ ।
- च) त्रुटि विश्लेषणबाट पहिलो र दोस्रो भाषा सिकाइको विकास प्रक्रियाको जानकारी हाँसिल गर्न सहयोग प्राप्त हुन्छ ।
- छ) त्रुटिविश्लेषण भाषा सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने क्रममा त्रुटिपरक दृष्टिले प्रत्येक भाषामा सिकाइ प्रक्रियाको अध्ययन गर्ने हुनाले सिकारूले गर्ने त्रुटिहरूको ज्ञान हुने र अर्कातिर भाषाको सिकाइक्रम तथा प्रवृत्ति समेतको जानकारी प्राप्त हुने हुँदा प्रायोगिक र सैद्धान्तिक रूपमा यो महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

२.४ त्रुटिका स्रोत तथा कारक तत्त्वहरू

२.४.१ स्रोतभाषा

भाषासिकाइको क्रममा स्रोतभाषा, पहिलो भाषा वा मातृभाषाको प्रकृति र विशेषताहरूले लक्ष्य भाषाको सिकाइमा प्रभाव पार्दछ । सिकाइमा लक्ष्य भाषा सिक्दा आफूले जानीसकेको स्रोत भाषाको प्रकृतिहरूलाई सामान्यीकरण गर्नुपर्दछ । यसले दोस्रो भाषाको सिकाइमा त्रुटिहरू सिर्जना गर्दछ । यदि स्रोत भाषा र लक्ष्य भाषा सम परिवारको वा सामाजिक निकटताको भाषा भए कम त्रुटि हुने र भिन्न परिवार र सामाजिक दूरत्वको भाषा भए धेरै तथा गम्भीर त्रुटिहरू हुने गरेको पाइन्छ । त्यसैले स्रोत भाषाका अनुभवहरूलाई त्रुटिको कारक तत्त्व मान्न सकिन्छ ।

२.४.२ शिक्षण प्रक्रिया तथा वातावरण

त्रुटिका सम्भाव्य स्रोतमा शिक्षण प्रक्रिया तथा वातावरण पनि पर्दछ । विषयवस्तुको ज्ञान नभएको शिक्षण, भाषालाई विचार विनिमयको माध्यम मानी शुद्धभाषाको प्रयोग गर्नुपर्छ भन्ने दृष्टिकोण नभएको शिक्षण संस्था त्रुटिका प्रमुख स्रोत हुन् । शुद्धभाषा नबोल्ने साथी र परिवारजन पनि त्रुटिका सम्भाव्य स्रोत हुन् ।

२.४.३ सिकाइको बौद्धिकता

सिकाइको बौद्धिकता भन्नाले उसको मानसिक सामर्थ्य भन्ने बुझिन्छ । यसको निम्ति उसलाई अनुभव, उमेर र परिपक्वताले प्रभाव पारेको हुन्छ । बौद्धिक क्षमता तिक्ष्ण

भएका सिकारूले कम त्रुटि गर्ने र चाँडै भाषा सिक्ने हुन्छ तर कमजोर बौद्धिक क्षमता भएका सिकारूले बढी त्रुटि गर्ने र मन्द गतिमा भाषा सिक्ने हुन्छ । त्यसैले बौद्धिकतालाई पनि त्रुटिको कारक तत्त्व मान्न सकिन्छ ।

२.४.४ कठिनाइ तथा जटिलता

भाषा सिक्दा भाषाका विभिन्न पक्षहरू सिक्नु पर्ने हुन्छ । भाषाका कतिपय प्रयोगहरू सामान्य हुन्छन् भने कतिपय प्रयोगहरू कठिन र जटिल प्रकृतिका हुन्छन् । सामान्य प्रकृतिका भाषिक प्रयोगमा सिकारूहरू कम त्रुटि गर्ने र चाँडै सिक्ने हुन्छन् भने जटिल प्रकृतिका प्रयोगहरूमा बढी त्रुटि गर्ने र ढिलो सिक्ने हुन्छन् ।

२.४.५ लक्ष्य भाषा

लक्ष्य भाषा भनेको सिकारूले सिक्न चाहेको भाषा हो । लक्ष्य भाषा सिकारूले पहिलो भाषाका अनुभवहरू प्राप्त गरिसकेपछि सिक्ने भाषा हो । यदि लक्ष्य भाषा वा दोस्रो भाषा पहिलो वा मातृभाषा भन्दा भिन्न परिवारको भए सिकारूलाई त्यो भाषा सिक्न तुलनात्मक रूपमा केही अप्ठ्यारो हुन्छ । र प्रशास्त त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । पहिलो भाषाका अनुभवहरूले लक्ष्य भाषालाई पनि कारक तत्त्व मान्न सकिन्छ ।

२.५ त्रुटिविश्लेषण पद्धति

वास्तवमा त्रुटिविश्लेषण भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा लागु गरिने प्रक्रिया हो । कुनै पनि प्रक्रियाको निश्चित क्रम र विधि हुन्छ । मुख्यतः विधि र प्रकृतिको आधारमा त्रुटिविश्लेषण पद्धतिहरू दुई प्रकारका छन् :

२.५.१ पूर्वनिर्धारित कोटिपद्धति

पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धतिमा सिकारूहरूले के कस्ता व्याकरणगत त्रुटिहरू गर्दछन् भनेर पूर्वानुमान गरेर मात्र सिकारूहरूको प्रयोगगत अभिव्यक्तिहरूको अध्ययन विश्लेषण गर्न शुरू गरिन्छ । सिकारूहरूको भाषिक प्रयोगसँग सम्बन्धित अभिव्यक्तिबाट प्राप्त त्रुटिहरूलाई पूर्वनिर्धारित व्यवकरणगत कोटिहरूको स्तम्भमा टिपोट गर्ने गरिन्छ । यस प्रकारको त्रुटि विश्लेषण पद्धति कुनै खास समूहले के कस्ता व्याकरणात्मक कोटिहरूमा त्रुटि गर्दछन् भन्ने कुराको पूर्व ज्ञान विश्लेषणलाई थाहा भएको हुनु पर्दछ । यसबाट सिकारूले

कुन पक्षसँग सम्बन्धित कस्तो त्रुटि गरेको हुन्छ भन्ने कुरा पत्ता लगाइन्छ । यस पद्धतिबाट गरिएको विश्लेषणले कुनै पनि सिकारूले भाषा प्रयोगमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन नगरी पूर्ण निश्चित खास क्षेत्रको मात्र विश्लेषण गर्दछ । यो पद्धति त्रुटि विश्लेषणको त्रुटि विश्लेषणकर्ताद्वारा नियन्त्रित प्रकृतिको हुन्छ ।

२.५.२ पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति

त्रुटि विश्लेषणको क्षेत्रमा पश्चनिर्धारित कोटिपद्धति पूर्व निर्धारित कोटिपद्धतिको ठीक विपरित पद्धति हो । यसमा सिकारूको भाषिक प्रयोगगत अभिव्यक्ति विश्लेषणका आधारमा उसले क कस्ता किसिमका त्रुटिहरू गर्दछ भन्ने कुरा पत्ता लगाइन्छ । सिकारूले खास पक्षहरूमा कुन प्रकारको त्रुटि गर्दछन् भन्ने कुरा पत्ता लगाउन यस प्रकारको पद्धति भन्दा पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति बढी उपयोगि हुन्छ तर एउटा सिकारूले खास अभिव्यक्तिका क्रममा गर्ने त्रुटिहरू पहिचान गर्न पश्चनिर्धारित कोटि पद्धति पूर्वनिर्धारित कोटि पद्धति भन्दा बढी उपयोगी हुन्छ ।

२.६ त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया

विद्यार्थीले भाषा सिक्ने क्रममा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण कसरी गर्ने भन्ने नै त्रुटिविश्लेषण प्रक्रिया हो । कुनै पनि प्रक्रिया पूरा गर्न विभिन्न चरणहरू पार गर्नु पर्दछ । जुनसुकै पद्धति अपनाएर त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषण प्रक्रिया सम्पन्न गर्दा निम्न चरणहरू पूरा गर्नुपर्दछ :

क) त्रुटिको पहिचान

यो त्रुटि विश्लेषणको प्रथम र महत्त्वपूर्ण चरण हो । शिक्षार्थीहरूले प्रयोग गरेका कथ्य र लेख्य अभिव्यक्तिहरूको अध्ययन गरी त्यसमा देखिएका के कस्ता त्रुटिहरू छन् त्यसको टिपोट गर्नु पर्दछ । त्रुटिको सङ्कलन गर्दा त्रुटि हो वा होइन भनेर पहिचान पनि गर्नु पर्दछ । त्रुटिहरू कहाँ-कहाँ र कसरी हुन्छन् भन्ने कुरा राम्ररी ठम्याउनु नै त्रुटिको पहिचान हो । त्रुटि पहिचानका क्रममा निम्नलिखित कुराहरूलाई ध्यान दिनु पर्दछ ।

- वाक्यगठन विधि सम्मत भएको छ वा छैन ?
- अभिव्यक्तिको सान्दर्भिक अर्थ लाग्छ वा लाग्दैन ?
- सन्दर्भ अनुसार वाक्य छ वा छैन ?

- त्रुटिहरू असावधानीका कारण वा अज्ञानताका कारण भएका हुन वा होइनन् ?

विद्यार्थीहरूले सिकाइ प्रक्रियामा भौतिक वा लिखित अभिव्यक्तिहरूमा गर्ने त्रुटिको सङ्कलन गर्नुपर्दछ । त्रुटिको सङ्कलन गर्नु अघि त्रुटि हो वा होइन भनेर पहिचान गर्नु पर्दछ । त्रुटि पहिचान गर्ने व्यक्तिमा निम्न कुराहरू हुनुपर्दछ :

अ) सम्बन्धित भाषाको व्याकरणको ज्ञान

आ) सम्बन्धित भाषाको अभिव्यक्तिको ज्ञान

इ) धैर्य

कुनै प्रयोग त्रुटि र त्रुटिविहिन दुवै रूपमा भेटियो भने त्यो विद्यार्थीको अन्यौलको स्थिति भनी बुझ्नु पर्दछ । यसरी त्रुटिको पहिचान गर्दा सम्भाव्य गल्ती प्रयोगहरू असावधानीगत वा नियमित के हुन् ? सो को ख्याल गर्नु पर्दछ ।

ख) त्रुटिको वर्गीकरण

त्रुटिको सङ्कलन तथा पहिचान गरिसकेपछि त्रुटिहरू के कस्ता प्रकृतिका छन् भनेर गर्नु पर्दछ । त्रुटिहरूको वर्गीकरणका लागि विकासशिलता, भाषाकोटि, स्रोत गम्भीरता, व्यापकता, स्वरूप, औचित्य आदिलाई आधार लिनु पर्दछ ।

त्रुटिविश्लेषणको दोस्रो चरणमा त्रुटि पहिचान भएका त्रुटिका प्रकृतिलाई विचार गरेर विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गर्नु पर्ने हुन्छ । त्रुटि विश्लेषणलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरी के कस्तो प्रकारको त्रुटि भएको छ , सो को निक्यौल गर्नु पर्छ ।

ग) त्रुटिको व्याख्या/वर्णन

त्रुटि कुन प्रकृतिको हो ? त्रुटि हुनका कारणहरू के के हुन् ? त्रुटि मातृभाषाको कारणले उत्पन्न भएको हो ? त्रुटि पाठ्यसामग्रीको अनुपयुक्तताबाट उत्पन्न भएको हो आदि विषयको व्याख्या गर्ने काम त्रुटि विश्लेषणअन्तर्गत पर्दछ । त्रुटि कुन क्षेत्रसँग सम्बन्धित छ ? (उच्चारण, शब्दरचना, रूपरचनागत, शब्द प्रयोगगत, वाक्यगत, वर्णविन्यासगत) सो पत्ता लगाउने काम त्रुटिको व्याख्याभित्र पर्दछ ।

त्रुटिको प्रकृति कस्तो छ ? के कति कारणले गर्दा त्रुटि भएका छन् सो को पहिचान र वर्गीकरण गरी त्रुटिको विश्लेषण गर्नु पर्दछ । त्रुटिहरूको व्याख्या र विश्लेषण यस चरणमा गरिन्छ । यस क्रममा कतिपय त्रुटि हुनका कारणहरू मातृभाषा, पाठ्यसामग्रीको अनुपयुक्तता, शिक्षण अभ्यासको कमी, तालिम प्राप्त शिक्षकको अभाव आदिको अनुमान पनि गर्न सकिन्छ (अधिकारी, २०६२: १५०) ।

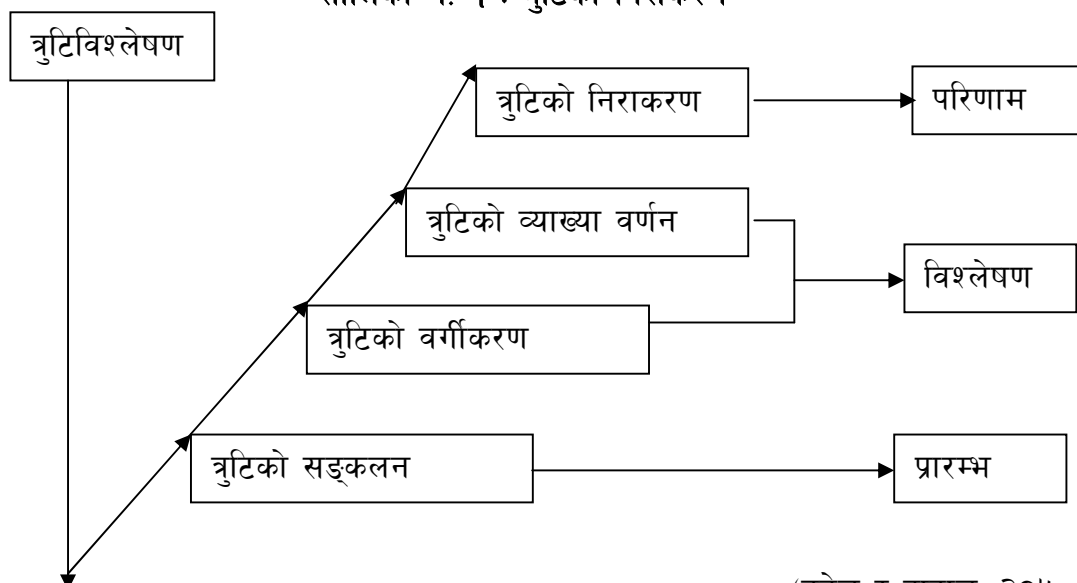
अन्त्यमा त्रुटि विश्लेषण खासगरी त्रुटि निराकरणसँग बढी निकट हुने भएकाले प्राप्त त्रुटि निराकरण गर्नका लागि अपनाउनु सकिने उपायहरूको समेत निक्यौल हुनु आवश्यक हुन्छ ।

घ) त्रुटिको निराकरण

विश्लेषकले त्रुटिहरूको अध्ययन विश्लेषणबाट प्राप्त तथ्यहरूका आधारमा तिनको निराकरण गर्ने उपाय अपनाउनु तथा त्यस्ता उपायहरू सुल्झाउनु पनि उपयुक्तहुन्छ । यस त्रुटिविश्लेषणको खास प्रयोजन शिक्षार्थीहरूमा निहित त्रुटिहरूको निराकरण गर्नु हो ।

निराकरण त्रुटि विश्लेषणको मुख्य क्षेत्र होइन तर त्रुटि विश्लेषणको लक्ष्य शिक्षार्थीहरूमा निहित त्रुटिहरूको निराकरण गर्नु हो । त्रुटिको कारणलाई स्पष्ट ढङ्गले व्याख्या गर्ने र अभ्यास गराउने गर्नु पर्दछ । यस क्रममा अनुलेखन, श्रुतिलेखन आदि जस्ता अभ्यास गराउन सकिन्छ । त्रुटिविश्लेषणको व्यापक अध्ययन विश्लेषणबाट प्राप्त तथ्यहरूको आधारमा तिनको निराकरणको उपाय अपनाउनु उचित हुन्छ ।

तालिका नं. १ : त्रुटिको निराकरण

(ढुङ्गेल र दाहाल, २०५८: १९८)

२.७ त्रुटिको वर्गीकरण

त्रुटि विश्लेषण तथा अध्ययनका क्रममा त्रुटिहरूको पहिचान गरी त्यस्ता गल्तीहरूको सूचीबद्ध वर्गीकरण गर्नु पर्ने हुन्छ । नेपाली भाषाको सन्दर्भमा त्रुटिहरूको वर्गीकरण, व्यापकता, स्रोत, गम्भीरता, भाषाकोटि, स्वरूप, आदिका आधारमा गर्न सकिने भए पनि यस अनुसन्धानमा एस्. पिट्. कर्डरको 'इन्ट्रोड्यूसिङ्ग अप्लाइड लिङ्ग्विस्टिक्स' भन्ने पुस्तकमा तीन किसिमबाट वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । यसलाई मुख्य आधार बनाएर त्रुटिको वर्गीकरण गरिएको छ । जुन निम्नानुसार छन् :

२.७.१ विकासशीलताको आधार

विकासशीलताको आधारमा त्रुटिको वर्गीकरण निम्नानुसार गर्न सकिन्छ :

क) अव्यवस्थित त्रुटि

सिकाइको प्रारम्भमा हुने त्रुटिहरू अव्यवस्थित किसिमका हुन्छन् । शुरू शुरूमा भाषिक नियमको अज्ञानताले गर्दा सिकारूले विभिन्न प्रकारका त्रुटिहरू गर्दछन् । सिकाइको प्रारम्भमा विद्यार्थीहरू सचेत भएपनि वा सचेत गराए पनि उनीहरूले केही न केही त्रुटि गर्दछन् । यस्ता त्रुटिहरूमा नियमितता भने हुँदैन । त्यसैले भाषिक सिकाइका प्रारम्भमा गरिने यस्ता त्रुटिहरूलाई अनियमित त्रुटिहरू भनिन्छ । कुनै सिकारूले एक पटकमा एक खालको त्रुटि गर्दछ भने अर्को पटकमा अर्को खालको त्रुटि गर्दछ । तसर्थ सिकाइको प्रारम्भमा गरिने त्रुटिहरू अव्यवस्थित हुनु स्वभाविकै मानिन्छ । यस्ता खालका त्रुटिहरू सामान्यतः व्यक्ति अनुसारका हुन्छन् । सिकाइको प्रारम्भिक चरणमा सिकारू भाषाका निश्चित नियमहरूसँग अनभिज्ञ भएको हुनाले सिकारूले एउटै कुरालाई कहिले त्रुटिपूर्ण ढङ्गले प्रस्तुत गर्छ भने केहीले त्रुटिरहित ढङ्गले प्रस्तुत गर्दछ । यस प्रकारका त्रुटिहरूमा त्रुटिकर्ताले आफूले कसरी त्रुटि गरेको हो भन्ने समेत बुझेको हुँदैन ।

ख) व्यवस्थित त्रुटि

व्यवस्थित त्रुटिहरू नियमित किसिमका हुन्छन् । यस्ता त्रुटिहरू गर्दा सिकारूले सिक्रदै गरेको भाषाका निश्चित ढाँचा दर्शाउछन् र त्रुटिहरू खास व्यवस्था भित्र बाँधिएका हुन्छन् । सिकारू स्वयं सचेत हुँदा हुँदै पनि आफै सुधार्न नसक्ने किसिमका त्रुटिहरूलाई व्यवस्थित वा नियमित त्रुटि भनिन्छ । यस किसिमका त्रुटिहरूले भाषिक सिकाइमा सङ्क्रमणको स्थिति

सङ्केत गर्दछन् । जस्तै : हामी भात खान्छ । एक जना कुकुर आयो । उसले काम गर्नु भयो । जस्ता वाक्यहरूलाई यस किसिमको त्रुटिमा रूपमा लिन सकिन्छ । यस्ता त्रुटिहरू भाषिक नियमको अज्ञानता र अभ्यासको कमीका कारणले हुने गर्दछन् ।

ग) उत्तर व्यवस्थित त्रुटि

भाषाका नियमहरूका बारेमा पर्याप्त ज्ञान आर्जन गरिसकेपछि पनि प्रयोक्ताको असावधानीका कारणले गर्दा हुने भएकाले यिनलाई असावधानीगत त्रुटिहरू भनिन्छ । सिकाइको पछिल्लो चरणमा सिकारूले अपेक्षाकृत रूपमा केही नियमहरू सिकेका हुन्छन् तापनि विस्मृतिका कारणले त्यस्ता नियमको प्रयोग गर्ने क्रममा त्रुटि गर्दछन् तर सिकारूहरू सावधान रहेमा त्रुटि कम हुने सम्भावना रहन्छ । उत्तर व्यवस्थित त्रुटिका उदाहरणका रूपमा जस्तै : हामीले रोटी खाइयो ।

२.७.२ भाषा स्रोतका कारणले हुने त्रुटि

सिकारूले कुन भाषिक स्रोतबाट त्रुटि गरेको छ । त्रुटि गर्ने कारणहरू मध्ये एउटा प्रमुख कारणले उनीहरूको भाषिक पृष्ठभूमिलाई मानिन्छ, भने दोस्रो कारण भाषा सिकाइमा पहिलो भाषा वा भाषिकाको प्रभावलाई लिन सकिन्छ । यस्ता त्रुटिहरूलाई निम्नानुसार विभाजन गर्न सकिन्छ :

क) भाषान्तरिक त्रुटि

स्रोत भाषा वा मातृभाषाको अति सामान्यीकरणबाट उत्पन्न त्रुटिलाई भाषान्तरिक त्रुटि भनिन्छ । यस्तो त्रुटि सादृश्यको नियमसंग पनि सम्बन्धित देखिन्छ । सिकारूले 'पढ्छ', 'लेख्छ' 'बनाउँछ' लाई क्रमशः 'पढ्यो', 'लेख्यो', 'बनायो' जस्ता रूपमा रूपायित गर्छ । त्यसैका आधारमा उसले 'जान्छ' र 'हुन्छ' लाई 'जायो' र 'हुयो' का रूपमा रूपायित गर्छ । यस्तो त्रुटि भाषान्तरिक त्रुटि हुन्छ (ढकाल २०६० : १०६) ।

ख) अन्तरभाषिक त्रुटि

सिकारूले सिकिरहेको भाषाभन्दा अर्को भाषाको प्रभावले गर्ने त्रुटिलाई अन्तरभाषिक त्रुटि भनिन्छ । यस्ता त्रुटि दोस्रो भाषाका रूपमा नेपाली सिकने विद्यार्थीहरूले बढी गरेको पाइन्छ (अधिकारी, २०६२: १४८) ।

जस्तै : यहाँ त राम्रो केटो छ ।

२.७.३ गम्भीरताको आधारमा हुने त्रुटि

भाषा विचार विनिमयको साधन हो । विचार विनिमय गर्ने क्रममा विविध खालका त्रुटिहरू हुने गर्दछन् । कतिपय अवस्थामा विचार विनिमय गर्दा त्रुटिले बाधा पुऱ्याउँछ भने कतिपय अवस्थामा त्रुटिले बाधा पुऱ्याउँदैन । यस्ता खालका त्रुटिहरूलाई अर्थबाधक र अर्थअबाधक भनी छुट्याइएको छ :

क) अर्थबाधक त्रुटि

अर्थबाधक त्रुटि एउटा यस्तो खालको त्रुटि हो जसले अर्थलाई अनर्थ लगाइदिन्छ । त्यसकारण यस्तो त्रुटिलाई गम्भिर प्रकृतिको त्रुटि मानिन्छ । जस्तै: राजदरबारको शब्द निर्माण प्रक्रिया देखाउदा राज + दरबार हुन्छ, भन्ने बुझेपछि कुरासुरा, सरसमानको शब्द निर्माण प्रक्रिया देखाउदा कुरा+ सुरा, सर +समान बनाउनु, घर भन्नु पर्नेमा कर भन्नु यस प्रकारको त्रुटि हो ।

ख) अर्थअबाधक त्रुटि

प्रयोक्ताले गरेको कुनै भाषिक त्रुटिमा कुनै बाधा आउँदैन तर लेखन शैलीमा भने परिवर्तन हुन्छ । त्यस प्रकारको त्रुटिलाई अर्थअबाधक त्रुटि भनिन्छ । । त्यसैले यस्ता प्रकारका त्रुटिहरू गम्भीर प्रकृतिका मानिदैनन् । तर यस्ता त्रुटिहरूलाई स्थान दिने भाषा शिक्षणको लक्ष्य भने होइन । जस्तै माथि (माथी) सहिद (सहीद), पछि (पछी), दिन (दीन) ।

२.७.४ स्वरूपको आधारमा हुने त्रुटि

त्रुटिहरूलाई बाह्य रूपका आधारमा पनि विभाजन गर्न सकिन्छ । कुनै पनि त्रुटि लोपजनित हुन्छन् भने कुनै थपेटगत हुन्छन्

क) लोपगत त्रुटि

भाषा विचार विनिमयको साधन वा माध्यम भएकोले भाषा बोल्दा वा लेख्दा कुनै वर्ण, अक्षर, शब्द आदि लोप भएर हुने त्रुटिहरू लोपगत त्रुटि हुन् । जस्तै भाको (भएको), सानीमा (सानी आमा), खाको (खाएको) आदि ।

ख) थपोटगत त्रुटि

कुनै वास्तविक स्वरूपमा केही कुरा थपिएर त्रुटि हुन्छ भने त्यस प्रकारको त्रुटिलाई थपोटगत त्रुटि भनिन्छ। जस्तै गर्हन (ग्रहण), भर्मन (भ्रमण), सुर्जे (सूर्य) आदि।

२.७.५ औचित्य/अनौचित्यका आधारमा हुने त्रुटि

व्याकरणिक दृष्टिले ठीक भएको तर सन्दर्भका दृष्टिले उपयुक्त नभएको प्रयोगलाई त्रुटि भन्न सकिन्छ। यस्तो खालको त्रुटिलाई औचित्यपूर्ण त्रुटि मान्न सकिदैन व्यकरणिक दृष्टिले बेठीक भए पनि सन्दर्भात्मक प्रयोग पूर्ण छ भने त्यसलाई त्रुटि भनी व्याख्या गर्न नमिल्ने देखिन्छ (अधिकारी, २०६२: १४९)। जस्तै : नेपाली भाषामा श्रेया बजार गएकी छ भन्ने वाक्य व्याकरणिक हिसाबले गलत भए पनि सन्दर्भ वा प्रयोगका हिसाबले औचित्यपूर्ण त्रुटि मान्न सकिन्छ।

मेरो दाजु आयो भन्ने वाक्य व्याकरण र सन्दर्भ दूवै दृष्टिकोणबाट गलत छ। त्यसैले यस्ता त्रुटिहरूलाई अनौचित्यपूर्ण त्रुटि भनिन्छ।

२.७.६ भाषाकोटिको आधारमा हुने त्रुटि

सिकारूका अभिव्यक्तिमा देखिने त्रुटिहरूलाई भाषाकोटिका आधारमा पनि विभाजन गर्न सकिन्छ। यस्ता त्रुटिलाई उच्चारणगत वर्णविन्यासगत, व्याकरणागत, शब्दभण्डारगत, शैलीगत अर्थगत भेद गरेर देखाउन सकिन्छ।

२.७.७ व्यापकताको आधारमा हुने त्रुटि

सिकारूका त्रुटिहरू वाक्यको खास अंशसँग मात्र सम्बन्धित हुन्छन् भने कतिपय त्रुटिहरू समग्र वाक्य वा एकभन्दा बढी वाक्यसँग सम्बद्ध हुन्छन् अर्थात पहिलो थरिका त्रुटि खास शब्द वा पदगत हुन सक्छन् र दोस्रो थरिका वाक्यगत हुन्छन्। यसैका आधारमा त्रुटिलाई विभाजन गरी देखाउन सकिन्छ।

अ) आंशिक त्रुटि

वाक्यको कुनै एउटा खास अंशमा मात्र हुने त्रुटिलाई आंशिक त्रुटि भनिन्छ। जस्तै : 'भाइहरू आयो।'।

आ) व्यापक त्रुटि

वाक्यको खास अंशसंग सम्बन्धित नभई सिङ्गै वाक्य, सङ्कथन वा पाठलाई प्रभाव पार्ने किसिमका त्रुटिहरू व्यापक त्रुटिहरू हुन् । गम्भीरताका दृष्टिले यस्ता त्रुटिहरू बढी गम्भीर प्रकारका हुन्छन् । व्यापक त्रुटिको उदाहरण: 'मेरो भाउजु गयो' ।

२.८ निष्कर्ष

भाषा सिकाइका क्रममा सिकारूले गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण गर्ने प्रकृत्यालाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ । यसरी सिकारूले गर्ने त्रुटिहरूको पहिचान, वर्णन, वर्गीकरण, व्याख्या र विश्लेषणका लागि प्रयोगिक भाषाविज्ञान एउटा सहयोगी शाखा हो । त्रुटि विश्लेषणको मुख्य आकाङ्क्षा भनेको सिकारूले दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा के-कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् ? के कस्ता समस्याहरू आइ पर्छन् ? ती समस्याको समाधान गर्ने उपायहरू के के हुन सक्छन् भन्ने हो । त्रुटि विश्लेषणले अध्ययन प्रक्रियामा पनि सहयोग गर्नुका साथै शैक्षिक योजना निर्माण गर्न, आत्म मूल्याङ्कन गर्न, भाषा स्तरीकृत गर्नमा समेत टेवा पुऱ्याउने हुँदा त्रुटिविश्लेषण भाषाविज्ञानको मुख्य अङ्गका रूपमा रहेको छ ।

परिच्छेद-तीन

वाक्यगठन सम्बन्धी कोटिहरूको सैद्धान्तिक परिचय

३.१ परिचय

भाषाको प्रयोग गर्ने सिलसिलामा देखिएका विविध समस्याहरूको अध्ययन विश्लेषणमा आधारित भाषाविज्ञानलाई प्रायोगिक भाषा विज्ञान भनिन्छ । यस अन्तर्गत सामाजिक भाषा विज्ञान, मनोभाषा विज्ञान, अनुवाद भाषाविज्ञान, कोश विज्ञान, शैली विज्ञान, सङ्कथन विश्लेषण, व्यतिरेकी तथा त्रुटिविश्लेषण आदि जस्ता विषय क्षेत्रको अध्ययन गरिन्छ ।

सिकारूले भाषा सिक्ने क्रममा के कस्ता त्रुटिहरू गर्दछन् र ती त्रुटिहरू के कति कारणले हुन्छन् भनी अध्ययन गर्ने विषयलाई त्रुटिविश्लेषण भनिन्छ । भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा त्रुटि विश्लेषणको प्रारम्भ सन् १९७० को दशकभन्दा पछि भएको हो । सिकारूले सिक्ने क्रममा त्रुटि गर्नुलाई स्वाभाविक मानिन्छ । त्रुटिलाई सिकाइ प्रक्रियाको कमजोरी ठान्नु हुँदैन । स्वाभाविक प्रक्रिया ठानेर निराकरणका लागि सम्बन्धित पक्षले विशेष सावधान हुनु जरूरी हुन्छ, भाषा सिक्ने सिकारू मातृभाषी भए पनि, त्रुटिहरू गर्दछन् तर ती त्रुटिहरूको प्रकृति भने फरक किसिमको हुन्छ । त्यसो त त्रुटिविश्लेषण दोस्रो भाषा सिकाइका लागि नै विकसित भएको हो तर यसलाई मातृभाषाको सिकाइका सन्दर्भमा प्रयोग गर्न नसकिने होइन । नेपाली शिक्षार्थीहरूले वाक्यगठन र वर्णविन्यासमा विशेष त्रुटि गरेको पाइन्छ । वाक्यगठन भाषा शास्त्रको अभिन्न पक्षको रूपमा रहेको पाइन्छ । वाक्यगठनविना भाषा सरल सुसङ्गठित, व्यवस्थित र नियमित रूपमा सञ्चालन हुन सक्दैन । भाषालाई निश्चित अर्थ दिनु, अभिव्यक्ति पत्ता लगाउन, प्रष्ट पार्न पनि वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेलेका हुन्छन् । निश्चित तथा संगठित रूपमा सामान्यर्थक र बोध गर्ने व्याकरणिक र कोशीय अर्थ पनि वाक्य गठनका विधि पक्षबाट नै जानकारी हुने भएकाले वाक्यगठनको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको प्रष्ट हुन्छ ।

३.२ वाक्यगठनको परिभाषा

वाक्यगठन सम्बन्धी सामान्य चर्चा गर्ने क्रममा निम्न विद्वानहरूका अभिव्यक्तिहरूलाई मनन गर्नु सान्दर्भिक देखिन्छ :

“शब्दमा गरिने रूपायनले त्यस शब्दको कोटिमा परिवर्तन गरिदिन्छ । व्याकरणात्मक अर्थको परिवर्तनका लागि शब्दमा विभिन्न लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, काल, पक्ष भाव जनाउने गरी रूपायन प्रत्ययहरू गाँसिन्छन् (ढकाल, २०५७:१३०) ।

व्याकरणात्मक कार्य अन्तर्गत प्रत्ययहरूद्वारा सङ्केत गरिएको लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, वाच्य, कारक आदि पर्दछन् । नेपाली भाषाका शब्द र क्रियासँग सम्बद्ध हुन आउने विभिन्न किसिमका प्रत्ययहरूद्वारा यी कोटिहरूको बोध हुन्छ (बन्धु, २०५५:८३-८४) ।

व्याकरणिक अर्थको अभिव्यक्तिका लागि शब्दमा गरिने परिवर्तनलाई रूपायन भनिन्छ (शर्मा, २०५५:५०) । उनका अनुसार व्याकरणिक अर्थले वाक्य गठनगत पक्षहरू लिङ्ग, वचन, कारक, काल, पक्ष, भाव आदिलाई बुझाउँछ भन्ने कुरा उल्लेख छ ।

वाक्यमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, काल, आदि छुट्टिएनन् भने शब्दहरू जिउन सक्दैनन् । जसबाट वाक्यमा अव्यवस्थितता आउँछ (पराजुली, २०६०: ७९) ।

व्याकरणात्मक अर्थ परिवर्तनका लागि शब्दमा वाक्यगठनका तत्त्वहरू अपरीहार्य हुन्छन् । माथिका भनाईहरूबाट के प्राप्त हुन्छ भने व्याकरणिक कोटि भाषा तथा शब्दवर्णको जीवन्त पक्ष हो । यसले शब्द, शब्दको बीचको अन्तर सम्बन्ध देखाउनुका साथै व्याकरणात्मक कार्यको बोध गराउँछ र शब्दको निश्चित अर्थ प्रदान गर्दछ ।

३.३ वाक्यगठनका तत्त्वहरू

वाक्यगठनका पक्षहरूका सम्बन्धमा पनि विद्वानहरूबीच फरक-फरक दृष्टिकोण रहेको पाइन्छ । केही विद्वानहरूमा दृष्टिकोणहरू निम्नानुसार उल्लेख गरिन्छ :

वाक्यगठन अन्तर्गत नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, क्रियायोगी, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक, निपात आदि पदवर्गको साथै लिङ्ग, वचन, पुरुष, कारक, काल, पक्ष, भाव, वाक्य, आदि सबै पर्दछन् । पदवर्गकै आधारमा लिङ्ग, वचन, कारक आदिको रूपायन हुने भएकाले यी सबै वर्णलाई एकै समूहमा राख्नुपर्दछ (त्रिपाठी तथा अन्य, २०३७:१८२) ।

व्याकरणात्मक धारा ती हुन् जसले विभिन्न वस्तु, विचार र भाषा जनाउने पदवर्गको अतिरिक्त रूपायन भई वा विभिन्न प्रत्यायहरू थपी व्याकरणात्मक कार्य निष्पन्न गर्दछन् (बन्धु, २०५३: ८३-८४) ।

यस भनाइबाट लिङ्ग, वचन, पुरूष, काल, भाव वाच्य , कारक आदि आठ पक्षलाई व्याकरणिक पक्ष भनिएको हो ।

त्यसैले शान्तीप्रसाद ढकालले आफ्नो कृति 'सामान्य भाषा विज्ञान' पृष्ठ १३१ मा रूपायन कोटिहरू भनेर लिङ्ग, वचन, पुरूष, कारक, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, आदर, करण, अकरण, आदिलाई मानेका छन् ।

उपर्युक्त भनाइबाट नेपाली भाषामा वाक्यगठनका आठ पक्ष मानिएका छन् ती सँग सम्बन्धित व्याकरणिक कोटिहरू वा पक्षहरू वच, लिङ्ग, पुरूष, काल, पक्ष, भाव, वाच्य, कारक र आदर नै हुन् । यी तत्त्वहरू सम्बन्धी सामान्य सैद्धान्तिक जानकारी क्रमशः प्रस्तुत गरिनेछः

(क) वचन

वचन सङ्ख्यासँग सम्बन्धित व्याकरणात्मक कोटि हो । नेपाली भाषामा वचन दुई किसिमका हुन्छन् : एक वचन र बहुवचन । नेपालीमा नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियापदमा वचन भेद देखाइन्छ । नेपाली भाषामा वचनको सम्बन्ध नाम, सर्वनाम, विशेषण र क्रियामा रहेको पाइन्छ ।

(ख) लिङ्ग

लिङ्ग मुख्यतः नामसँग सम्बन्धित रहेको पाइन्छ । नामको लिङ्गलाई शब्द स्तरमा हेर्दा मानव-अमानव, पुरूष- स्त्री, सजीव-निर्जीव, मूर्त-अमूर्त, कोमल- कठोर आदि विभिन्न प्रकारमा छुट्याउन सकिन्छ । नेपाली भाषामा दुइवटा त्यस्तै संस्कृत, जर्मन, पोलिश, अरवेली र रूसी भाषामा तीन लिङ्गको व्यवस्था भएको पाइन्छ । अफ्रिकाको ब्रान्ट भाषामा २५ वटा लिङ्गको व्यवस्था पाइन्छ । लिङ्ग, पुरूष, स्त्री वा निर्जीव जातिको बोध गराउने व्याकरणिक कोटि हो ।

(ग) पुरुष

कुनै कुरा बोलेको अवस्थामा बोलचालनमा सहभागीहरूको खवस्थागत प्रकृति व्यक्त गर्ने व्याकरणिक कोटिलाई पुरुष भनिन्छ । यसले वक्त, श्रोता र अन्य व्यक्तिलाई जनाउँछ । नेपाली भाषामा पुरुष ३ प्रकारका छन् । जस्तै: प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुष ।

(घ) काल

काल एउटा व्याकरणात्मक कोटि हो । यस कोटिको उपयोग क्रियाको वर्णनात्मक सन्दर्भमा गरिन्छ । काल यस्तो रिती वा ढङ्ग हो, जसद्वारा क्रियामा वर्णित कार्य व्यापारको समय जनाइन्छ । काल मुख्यतः तीन प्रकारका छन् : वर्तमान, भविष्यत र भूत । क्रियाको रूप र सो रूपमा वर्णित कार्य वा अवस्थाको समयमाभ हुने सम्बन्धलाई काल भनिन्छ । कालले क्रियाको कार्य व्यवहार वा अवस्थसँग जोडिएको समयलाई बुझाउँछ ।

(ङ) पक्ष

पक्षको सम्बन्ध क्रियाको कालसँग छ । क्रियाको काल पक्षहरूमा वितरित हुन्छ । कालको विशेष अवस्था वा परीस्थितिमा घटित क्रियाको बोध गराउने वाक्य गठनको कोटिलाई पक्ष भनिन्छ । यसरी कुनै पनि काम कुन कालावधिमा भयो भन्ने कुरा अवगत गराउँछ ।

(च) भाव

वाक्यमा वृत्ति जनाउने क्रियाका रूपलाई भाव वा अर्थ भन्दछन् । यसले क्रिया मार्फत वाक्यमा वक्ताको निश्चय, अनिश्चय, संभावना, विन्ती, इच्छा, आज्ञा, सन्देह आदिले भाव वा वृत्तिलाई जनाउँछ । यो पनि काल र पक्ष भै क्रियासँग सम्बद्ध भएको हुँदा यसको अभिव्यक्ति पनि वाक्यको क्रियामा हुन्छ । वक्ताले आफ्नो भावना, इच्छा, आज्ञा, संकेत, सम्भावना जस्ता भावहरूमध्ये कुनै एकलाई महत्त्वपूर्ण स्थान दिई प्रकट गर्ने रीति, शैली वा मार्ग नै भाव हो ।

(छ) वाच्य

वाच्य भनेको त्यस्तो व्याकरणात्मक कोटि हो, जसले वाक्यमा कर्ता, कर्म वा क्रियाको भावमध्ये कुन प्रमुख छ भनेर छुट्याउँछ । वाच्य भनेको वाक्यभित्रको भनाई हो र

वाक्यमा भन्न काम क्रियाले गर्दछ । वाक्यमा आएका कर्ता, कर्म र भावका आधारमा क्रियापदको रूप परिवर्तन गरिन्छ । त्यसैलाई वाच्य भनिन्छ ।

(ज) कारक

क्रियासँग सोभो सम्बन्ध राख्ने नामिक पदलाई कारक भनिन्छ । यस्ता नामिक पदहरूले वाक्यमा विभिन्न किसिमका आर्थी भूमिका निर्वाह गर्दछन् । यही आर्थी भूमिका खेल्ने पद नै कारक हुन् । नामिक पदसँग जोडिएर अन्य पदहरूसँगको सम्बन्ध स्पष्ट पार्ने 'ले', 'लाई' जस्ता विभक्ति चिन्हले वाक्यको अर्थ पूरा गरी कारकलाई चिनाउँछन् । कारकको सम्बन्ध क्रियासँग हुन्छ । क्रियासँग सोभै सम्बन्ध राख्ने नाम वा सर्वनामका रूपहरूलाई कारक भनिन्छ । कारकले वाक्यात्मक अर्थलाई प्रकाश पार्नुका साथै पदसङ्गति मिलाउने काम गर्दछ ।

(झ) आदर

आदर वा सम्मान प्रकट गर्ने पद वा वाक्यलाई आदर भनिन्छ । यो मूलतः नाम, सर्वनाम र क्रियापदबाट अभिव्यक्त हुन्छ । नेपाली भाषामा सामाजिक स्तरको बोध गराउने व्याकरणात्मक कोटिलाई आदर भनिन्छ । आदर मुख्यतः नाम, सर्वनाम क्रियासित सम्बोधन र नाम, सर्वनाम र क्रियाद्वारा अभिव्यक्त हुने कोटि हो ।

परिच्छेद : चार

विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको विश्लेषण र व्याख्या

४.१ विद्यार्थीहरूले गरेका त्रुटिहरूको विश्लेषण र व्याख्या

कुनै पनि विषयको शोधकार्य परिश्रमपूर्ण र गम्भीर कार्य हो । यसका निम्ति गहन अध्ययन, स्पष्ट सौँच र धैर्यको आवश्यकता पर्दछ । प्रस्तुत शोधकार्य सम्पन्न गर्न गुल्मी जिल्लाको बाँभकटेरी स्रोतकेन्द्र अन्तर्गत पर्ने चारवटा सरकारी विद्यालयमा माध्यमिक तहमा अध्ययन गरीरहेका १४० जना ब्राहमण, क्षत्री, जनजाति तथा दलित विद्यार्थीहरूलाई नमुनाको रूपमा छनौट गरिएको छ । यिनीहरूले नेपाली भाषामा गर्ने वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको संकलन गर्न विभिन्न परीक्षणका आधार निर्माण गरी परीक्षण गरिएको छ । त्यसका लागि वस्तुगत र विषयगत लेखनका प्रश्नहरू समावेश गरिएको थियो ।

यस अध्ययनको प्रमुख विषय भनेको विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषा प्रयोगका क्रममा वाक्यगठन सम्बन्धी कोटिमा पर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण नै हो । विद्यार्थीहरूले स्तरीय नेपाली भाषा सिक्दा वाक्यगठन सम्बन्धी कोटि (लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, पक्ष, भाव, आदर) का कुन पक्षमा बढी त्रुटि गर्दछन् भन्ने कुरामा यथेष्ट अध्ययन गर्ने कोसिस गरिएको छ । जस अनुसार ३० वटा बहुवैकल्पिक प्रश्न र १० वटा संक्षिप्त उत्तर आउने प्रश्नहरू सोधिएको थियो । बहुवैकल्पिक ३० वटा प्रश्नको ३० नम्बर र १० वटा संक्षिप्त उत्तरात्मक प्रश्नको ५० नम्बर गरी जम्मा ८० पूर्णाङ्क कायम गरिएको थियो भने समय १ घण्टा राखिएको थियो ।

४.१.१ प्रतिशतका आधारमा नमुना विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण क्षमताको स्थिति

तालिका नं. २ : प्रतिशतका आधारमा नमुना विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिहरूको विश्लेषण क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	२५ प्रतिशत भन्दा कम		५० प्रतिशत भन्दा कम		७५ प्रतिशत भन्दा कम		७५ प्रतिशत भन्दा बढी	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१४०	१०	७.१४	४०	२८.५७	७०	५०	२०	१४.२९

उपर्युक्त तालिका अनुसार त्रुटिविश्लेषण क्षमताको प्रतिनिधि विद्यार्थी संख्यालाई चार श्रेणीमा विभाजन गरी अध्ययन गरिएको छ । जस अनुसार २५ प्रतिशत भन्दा कम त्रुटिविश्लेषण क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ७.१४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ । २५ प्रतिशत भन्दा माथि ५० प्रतिशतभन्दा कम वाक्यगठन सम्बन्धी त्रुटिविश्लेषण क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या २८.५७ प्रतिशत देखिएको छ । ५० प्रतिशत भन्दा माथि ७५ प्रतिशत भन्दा कम त्रुटिविश्लेषण क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको सङ्ख्या ५० प्रतिशत रहेको छ । ७५ प्रतिशतदेखि माथि क्षमता भएका विद्यार्थीहरूको संख्या १४.२९ प्रतिशत रहेको पाइन्छ ।

विश्लेषणका लागि सहजता तथा सरलता बनाउन ५० प्रतिशतलाई आधार मानेर ५० प्रतिशत भन्दा माथि त्रुटिविश्लेषण क्षमता सन्तोषजनक र ५० प्रतिशतभन्दा कम त्रुटिविश्लेषण क्षमता निराशाजनक भनी वर्गीकरण गर्दा ५० प्रतिशतभन्दा माथि ६४.२९ प्रतिशत र ५० प्रतिशतभन्दा कम ३५.७१ प्रतिशत देखिएको छ । यसरी बृहसंख्यक विद्यार्थीहरूको ५० प्रतिशतभन्दा माथि त्रुटिविश्लेषण क्षमता भएकाले त्रुटिविश्लेषण क्षमता सन्तोषजनक मानिएको छ ।

४.१.२ मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण क्षमताको स्थिति

तालिका नं. ३ : मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा विद्यार्थीहरूको वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको विश्लेषण क्षमताको स्थिति

कुल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	मध्यमान भन्दा माथि		मध्यमान भन्दा तल	
	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत
१४०	४९	१४.२५	९०	६४.२९०	५०	३५.७१

उपर्युक्त तालिका सर्सर्ती अध्ययन गर्दा विभिन्न विद्यालयबाट प्रतिनिधि छनोटमा समेटिएका १४० जना विद्यार्थीहरूको समग्र मध्यमान ४९ छ भने समग्र मानक विचलन १४.२५ रहेको पाइन्छ । समग्र अध्ययनलाई आधार मानी दुई भागमा विभाजन गर्दा समग्रमध्यमान भन्दा माथि ९० जना तथा ६४.२९ प्रतिशत र समग्र मध्यमानभन्दा तल ५० जना तथा ३५.७१ प्रतिशत विद्यार्थी रहेको देखिन्छ । तालिकाको विश्लेषण गर्दा समग्र

मध्यमान तल र माथिको फरक २८ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । यसरी मध्यमानका आधारमा समग्र विद्यार्थीहरूको वाक्यगठनमा हुने त्रुटि विश्लेषण क्षमता सामान्य रहेको देखिन्छ ।

मानक विचलनले विभिन्न तथ्याङ्कका विवरणहरूकाबीचमा एकरूपता छ कि छैन भन्ने कुराको ज्ञान गराउँदछ । मानक विचलनको संख्या तथा अंक जति सानो हुन्छ त्यती ती तथ्याङ्कहरूका बीचमा एकरूपताको स्थिति रहेको मानिन्छ । माथिको तालिकामा समग्र मानक विचलन १४.२५ देखिनुले यहाँका तथ्याङ्कहरूबीच एकरूपता भएको पाइँदैन । समग्र मध्यमानका आधारमा मध्यमानभन्दा माथि केही प्रतिशत बढी देखिदा सन्तोषजनक देखिएको छ भने समग्र मानक विचलनका आधारमा हेर्दा यसको संख्या १४.२५ देखिनुले सन्तोषजनक नभएको तथा एकरूपता नभएको पाइन्छ ।

४.१.३ नमुना विद्यार्थीहरूको मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा वाक्यगठन गर्ने त्रुटि विश्लेषण क्षमताको समूहगत स्थिति

तालिका ४ : नमुना विद्यार्थीहरूको मध्यमान र मानक विचलनका आधारमा वाक्यगठन गर्ने त्रुटि विश्लेषण क्षमताको समूहगत स्थिति

कुल सङ्ख्या	समग्र मध्यमान	समग्र मानक विचलन	समूह	समूहगत संख्या	मध्यमान भन्दा माथि		मध्यमान भन्दा तल			
					सङ्ख्या	प्रतिशत	सङ्ख्या	प्रतिशत		
१४०	४९	१४.२५	लिङ्ग							
			छात्रा	७५	५०	६६.६७	२५	३३.३३		
			छात्र	६५	५०	७६.९२	१५	२३.०८		
			उमेर समूह							
			१६ वर्ष भन्दा तल	४०	३०	७५	१०	२५		
			१६ वर्ष भन्दा माथि	१००	८०	८०	२०	२०		
			जाति समूह							
			दलित	३०	१६	५३.३३	१४	४६.६७		
			जनजाति	४०	२५	६२.५	१५	३७.५		
			अन्य	७०	५५	७८.५७	१५	२१.४३		

उपर्युक्त तालिकामा नमुनाको रूपमा ल्याइएका विद्यार्थीहरूको संख्या १४० रहेका छन् । साङ्ख्यिकीय सूत्रको प्रयोग गरी समग्र मानक विचलन निकाल्दा १४.२५ आएको छ भने समग्र मध्यमान ४९ आएको छ । यिनै तथ्याङ्कलाई आधार मानी विभिन्न समुहको समुहगत वाक्यगठन त्रुटिविश्लेषण क्षमताको अध्ययन गर्दा निम्न लिखित अवस्था देखिन्छ ।

लिङ्गगत रूपमा हेर्दा छात्र ६५ जना छात्रा ७५ जना गरी जम्मा १४० जना विद्यार्थी रहेका छन् । समग्र मध्यमान ५० लाई आधार भन्दा ६६.६७ प्रतिशत मध्यमानभन्दा माथि र ३३.३३ प्रतिशत मध्यमानभन्दा तल रहेका छन् । मध्यमान भन्दा तल र माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा छात्राहरूको वाक्यगत क्षमता सामान्य देखिएको छ । यसैगरी समग्र मध्यमान ४९ लाई आधार मानी छात्रहरूको वाक्यगठन क्षमतालाई हेर्दा मध्यमानभन्दा माथि ७६.९२ प्रतिशत र मध्यमान भन्दा तल २३.०८ प्रतिशत रहेको छ । यसरी मध्यमानभन्दा तल र माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा वाक्यगठनमा त्रुटि विश्लेषणक्षमता राम्रो देखिएको छ । छात्र र छात्राबीच वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटि विश्लेषण क्षमताको तुलनात्मक रूपमा छात्राभन्दा छात्रको वाक्यगठन क्षमता बढी देखिए तापनि तात्त्विक अन्तर देखिएको छैन ।

विद्यार्थीहरूको उमेर समूहको अध्ययनका लागि सरल तथा सहज बनाउन १६ वर्ष भन्दा तर र १६ वर्ष भन्दा माथि गरी दुई भागमा विभाजन गरिएको छ । १६ वर्षभन्दा तलका ४० विद्यार्थी मध्ये समग्र मध्यमानभन्दा माथि ७५ प्रतिशत र समग्र मध्यमानभन्दा तल २५ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । तसर्थ समग्र मध्यमान ४९ लाई आधार मान्दा १६ वर्ष मुनिका विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन क्षमता सन्तोषजनक रहेको पाइन्छ ।

जातीयताका आधारमा नमुना छनोट गर्दा दलित ३० जना जनजाति ४० जना र अन्य ७० जना रहेका छन् । दलित तर्फ समग्र मध्यमान ४९ लाई आधार मान्दा मध्यमान भन्दा माथि ५३.३३ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल ४६.६७ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी जनजातितर्फ समग्र मध्यमान ४९ लाई आधार मान्दा मध्यमानभन्दा माथि ६२.५ प्रतिशत र मध्यमान भन्दा तल ३७.५ प्रतिशत रहेको पाइन्छ भने अन्य (ब्राहमण, क्षेत्री) तर्फ समग्र मध्यमान ४९ लाई आधार मान्दा मध्यमानभन्दा माथि ७८.५७ प्रतिशत र मध्यमानभन्दा तल २१.४३ प्रतिशत रहेको पाइन्छ ।

उपर्युक्त सम्पूर्ण जातीय तथ्याङ्कलाई गहिरीएर अध्ययन गर्दा जुन जातिको वाक्यगठन क्षमता समग्र मध्यमान भन्दा माथि बहुसङ्ख्यक विद्यार्थीहरू छन् तिनको वाक्यगठन क्षमता

वढी राम्रो र समग्र मध्येमान भन्दा तल बहुसङ्ख्याक विद्यार्थीहरूको वाक्यगठन क्षमता भएमा चिन्ताजनक वा निराशाजनक भनी ठम्याइएको छ ।

४.१.४ व्याकरणिक कोटिका आधारमा वाक्य गठनमा देखिएको त्रुटिको विश्लेषण

४.१.४.१ वचन पक्षको त्रुटि विश्लेषण

एक वा अनेक बुझाउने शब्दको नाम वचन हो । संख्यासँग सम्बन्धित वाक्यगठनको एक महत्वपूर्ण पक्ष वचन हो । यस गुल्मी जिल्लाको बाँभकटेरी स्रोतकेन्द्र अन्तर्गत मा.वि. तहमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूसँग लिइएको वचन पक्षको परीक्षण अनुसार निम्न नतिजा प्राप्त भएको थियो । जसलाई निम्नलिखित तालिका नं. ५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ५: वचन पक्षको त्रुटि विश्लेषण

		कक्षा ९		कक्षा १०		जम्मा	
		ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि
वस्तुगत	विद्यार्थी.सङ्ख्या	५०	२०	५३	१७	१०३	३७
	प्रतिशत	७१.४३	२८.५७	७५.७१	२४.२९	७३.५७	२६.४३
विषयगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	५२	१८	५५	१५	१०७	३३
	प्रतिशत	७४.२९	२५.७१	७८.५७	२१.४३	७६.४३	२३.५७

उल्लिखित तालिका नं. ५ मा माध्यमिक तलका दुइवटा कक्षाहरू मध्ये क्रमशः कक्षा ९ का ५० जना र कक्षा १० का ५३ जनाले वस्तुगत प्रश्नको सही उत्तर दिएको पाइयो भने कक्षा ९ का २० जना र कक्षा १० का १७ जनाले त्रुटि गरेको पाइयो । यसरी समग्रमा सही उत्तर दिने विद्यार्थीको जम्मा संख्या १०३ रहेको छ । भने गलत उत्तर दिने वा त्रुटि गर्ने विद्यार्थीको जम्मा सङ्ख्या ३७ रहेको छ ।

त्यसै गरी विषयगत तर्फ कक्षा ९ का ५२ जना र कक्षा १० का ५५ जनागरी जम्मा १०७ विद्यार्थीले सही उत्तर दिएको देखिन्छ भने कक्षा ९ का १८ र कक्षा १० का १५ गरी जम्मा ३३ जना विद्यार्थीले गलत उत्तर दिएको देखिन्छ ।

यसरी समग्र रूपमा प्रतिशत हेर्दा वस्तुगत तर्फ कक्षा ९ का ७१.४३ प्रतिशत विद्यार्थीले सही उत्तर दिए भने २८.५७ प्रतिशत विद्यार्थीले गलत उत्तर दिएको पाइन्छ । त्यसैगरी कक्षा १० मा सही उत्तर दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ७५.७१ रहेको छ भने गलत उत्तर दिने विद्यार्थीको संख्या २४.२९ प्रतिशत रहेको छ । त्यस्तै विषयगत तर्फ कक्षा ९ मा सही उत्तर दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ७४.२९ रहेको छ भने गलत उत्तर दिने विद्यार्थीको प्रतिशत २५.७१ रहेको छ । त्यस्तै कक्षा १० मा सही उत्तर दिने विद्यार्थी ७८.५७ प्रतिशत विद्यार्थी रहेका छन् भने गलत उत्तर दिने विद्यार्थी २१.४३ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

यसरी हेर्दा के देखिन्छ भने कक्षा ९ को तुलनामा कक्षा १० का विद्यार्थीले त्रुटि कम गरेको पाइन्छ । वचन पक्षमा विद्यार्थीहरूले गरेका केही त्रुटिहरू यस प्रकार पाइयो ।

क) केटाहरू आउछ ।

ख) भाइहरू आयो ।

उपर्युक्त वाक्य 'क' मा बहुवचन कर्ताका साथमा बहुवचन क्रियापद, 'आउँछन्' प्रयोग गर्नु पर्नेमा एकवचन क्रियापद 'आउँछ' प्रयोग गरिएकाले त्रुटि देखिन्छ । त्यसैगरी वाक्य 'ख' मा बहुवचन पुलिङ्ग क्रियापद 'आए' प्रयोग गर्नु पर्नेमा एक वचन क्रियापद 'आयो' प्रयोग गरिएकोले वाक्य त्रुटिपूर्ण छ ।

४.१.४.२ लिङ्ग पक्षको त्रुटि विश्लेषण

लिङ्ग वाक्यगठन सम्बन्धी व्याकरणात्मक कोटि हो । वाक्यमा नामसँग अर्को कुनै शब्दको पदसङ्गतिका भेदले जति किसिमको अर्थभेद देखिन्छ । त्यसलाई लिङ्ग भनिन्छ । यहाँ लिङ्ग सम्बन्धी नमुना परीक्षणबाट प्राप्त त्रुटि विवरणलाई निम्नलिखित तालिका नं. ६ बाट प्रष्ट पारिएको छ ।

तालिका ६ : लिङ्ग पक्षको त्रुटि विश्लेषण

		कक्षा ९		कक्षा १०		जम्मा	
		ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि
वस्तुगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	५८	१२	६०	१०	११८	२२
	प्रतिशत	८२.८६	१७.१४	८५.७१	१४.२९	८४.२९	१५.७१
विषयगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	६०	१०	६२	८	१२२	१८
	प्रतिशत	८५.७१	१४.२९	८८.१७	१३.३३	८७.१४	१२.८६

उपर्युक्त तालिकाबाट के कुरा प्रस्ट हुन्छ भने लिङ्ग पक्षमा वस्तुगत प्रश्नमा कक्षा ९ का ५८ जना अर्थात ८२.८६ प्रतिशत विद्यार्थीले सही उत्तर दिए भने कक्षा १० का ६० जना अर्थात ८५.७१ प्रतिशत विद्यार्थीले सहि उत्तर दिए भने कक्षा ९ का १२ जना अर्थात १७.१४ प्रतिशत र कक्षा १० का १० जना १४.२९ प्रतिशतले गलत जवाफ दिए ।

त्यसैगरी विषयगततर्फ कक्षा ९ का ६० जना अर्थात ८५.७१ प्रतिशत ले सही जवाफ दिए भने १० जना अर्थात १४.२९ प्रतिशतले गलत जवाफ दिए । कक्षा १० का ६२ जना अर्थात ८८.५७ प्रतिशतले सही जवाफ दिए भने ८ जना अर्थात १३.३३ प्रतिशतले गलत जवाफ दिए । यसरी कक्षा १० को तुलनामा कक्षा ९ का विद्यार्थीहरूले बढी त्रुटि गरेको पाइयो । लिङ्ग पक्षमा विद्यार्थीहरूले गरेको त्रुटिहरू निम्न छन् :

क) मेरो भाइ हरि बजार जान्छ ।

ख) दिदी विद्यालय जान्छ ।

माथिका वाक्यहरूमा क्रमशः वाक्य 'क' मा पुलिङ्गीकर्ता हरिका साथ पुलिङ्गी क्रियापद जान्छ, हुनु पर्नेमा 'जान्छे' स्त्रीलिङ्गी क्रियापद लेखिएको छ भने वाक्य 'ख' मा स्त्रीलिङ्गी कर्ता दिदीका साथ स्त्रीलिङ्गी क्रियापद 'जान्छे' हुनु पर्नेमा 'जान्छ' पुलिङ्गी क्रियापद प्रयोग गरिएको छ । त्यसैले क्रियापदको प्रयोगमा त्रुटि भएको पाइन्छ ।

४.१.४.३ पुरुष सम्बन्धी त्रुटि विश्लेषण

पुरुष वाक्यगठन सम्बन्धी व्याकरणात्मक कोटि हो । वक्ता र श्रोताको अवस्था विशेषलाई पुरुष भनिन्छ । यहाँ पुरुष सम्बन्धी नमुना परीक्षणबाट प्राप्त त्रुटि विवरणलाई निम्नलिखित तालिका बाट प्रष्ट पारिएको छ :

तालिका ७ : पुरुष सम्बन्धी त्रुटि विश्लेषण

		कक्षा ९		कक्षा १०		जम्मा	
		ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि
वस्तुगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	६३	७	६६	४	१२९	११
	प्रतिशत	९०	१०	९४.२९	५.७१	९२.१४	७.८६
विषयगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	६४	६	६५	५	१२९	११
	प्रतिशत	९१.४३	८.५७	९२.८६	७.१४	९२.१४	७.८६

उपर्युक्त तालिकाबाट के कुरा स्पष्ट हुन्छ भने पुरुष पक्षमा वस्तुगत प्रश्नहरूमा कक्षा ९ का ६३ जनाले सही जवाफ दिए भने ७ जनाले गलत जवाफ दिएको पाइयो । त्यसैगरी कक्षा १० का ६६ जनाले सही जवाफ दिए भने ४ जनाले गलत जवाफ दिए । यसरी कक्षा ९ मा सही जवाफ दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ९० देखिन्छ भने गलत जवाफ दिने विद्यार्थीको प्रतिशत १० रहेको छ । त्यसैगरी कक्षा १० मा सही जवाफ दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ९४.२९ छ भने गलत जवाफ दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ५.७१ प्रतिशत रहेको छ ।

विषयगत प्रश्नहरूमा कक्षा ९ का ६४ जनाले सही उत्तर दिए भने ६ जनाले गलत उत्तर दिए । त्यस्तै कक्षा १० का ६५ जनाले प्रश्नको सही उत्तर दिए भने ५ जनाले गलत उत्तर दिए । यस तथ्याङ्कलाई प्रतिशतमा नियाल्दा कक्षा ९ मा सही जवाफ दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ९१.४३ रहेको छ भने गलत जवाफ दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ८.५७ रहेको छ । त्यसै कक्षा १० मा सही जवाफ दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ९२.८६ रहेको छ भने गलत जवाफ दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ७.१४ रहेको छ ।

यसरी समग्र तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा वस्तुगत प्रश्नतर्फ ठीक उत्तर दिने विद्यार्थीको जम्मा सङ्ख्या १२९ प्रतिशतमा ९२.१४ रहेको छ भने गलत जवाफ दिने विद्यार्थीको जम्मा सङ्ख्या ११ प्रतिशतमा ७.८६ प्रतिशत रहेको छ । त्यस्तै विषयगत प्रश्नमा पनि ठीक र गलत उत्तर दिने विद्यार्थीको सङ्ख्या र प्रतिशत वस्तुगत प्रश्नको जस्तै समान देखिन्छ । कक्षा ९ र कक्षा १० को तुलनात्मक अध्ययन गर्दा कक्षा १० का विद्यार्थीले भन्दा कक्षा ९ का विद्यार्थीले केही बढी त्रुटि गरेको पाइयो । पुरुष पक्षमा विद्यार्थीले गरेका त्रुटिहरूका नमूना निम्नानुसार छन् ।

क) तिमीहरू घर जान्छ ।

ख) त्यो कविता पढ्छन् ।

ग) हामी खेत खन्छ ।

यसरी हेर्दा के देखिन्छ भने वाक्य 'क' मा द्वितीय पुरुषको तिमीहरूकर्तासँग द्वितीय पुरुषकै बहुवचन क्रियापद 'जान्छन' को प्रयोग गर्नु पर्नेमा 'जान्छ' को प्रयोग गरिएको छ । जुन त्रुटिपूर्ण छ ।

त्यसैगरी वाक्य 'ख' मा तृतीय पुरुषको एक वचन कर्ता 'त्यो' सँग मिल्दो एक वचनको क्रियापद 'पढ्छ'को प्रयोग गर्नु पर्नेमा बहुवचनको क्रियापद 'पढ्छन्' प्रयोग गरिएको छ, जुन त्रुटिपूर्ण देखिन्छ । त्यस्तै वाक्य 'ग' मा प्रथम पुरुषको बहुवचन कर्ता 'हामी' रहेको छ । त्यसैसँग मिल्दो क्रियापद बहुवचन कै 'खान्छौं' हुनु पर्नेमा एक वचन क्रियापद 'खन्छ' प्रयोग भएकोले यो पनि त्रुटिपूर्ण देखिन्छ ।

४.१.४.४ कालसम्बन्धी त्रुटि विश्लेषण

काल वाक्यगठन सम्बन्धी व्याकरणात्मक कोटि हो, जुन क्रिया र समयसँग सम्बन्ध राख्दछ । यहाँ कालसँग सम्बन्धित विभिन्न वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरू सोधिएको थियो । यसरी सोधिएका प्रश्नहरूबाट प्राप्त गरेको परिमाणलाई तलको तालिका नं. ८ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ८ : कालसम्बन्धी त्रुटि विश्लेषण

		कक्षा ९		कक्षा १०		जम्मा	
		ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि
वस्तुगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	६२	८	६४	६	१२६	१४
	प्रतिशत	८८.५७	११.४३	९१.४३	८.५७	९०	१०
विषयगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	६४	६	६६	४	१३०	१०
	प्रतिशत	९१.४३	८.५७	९४.२९	५.७१	९२.८६	७.१४

उपर्युक्त तालिका नं. ८ बाट के कुरा स्पष्ट हुन्छ भने काल पक्षका वस्तुगत बहुवैकल्पिक प्रश्नमा कक्षा ९ का ६२ जनाले ठीक प्रतिक्रिया दिए भने ८ जनाले गलत प्रतिक्रिया दिए । त्यसैगरी कक्षा १० का ६४ जनाले ठीक प्रतिक्रिया दिए भने ६ जनाले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । प्रतिशतका आधारमा हेर्दा कक्षा ९ का ८८.७७ प्रतिशतले सही प्रतिक्रिया दिए भने ११.४३ प्रतिशतले गलत प्रतिक्रिया दिए त्यसैगरी कक्षा १० का ९१.४३ प्रतिशतले सही जवाफ दिए भने ८.५७ प्रतिशतले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो ।

विषयगत प्रश्नतर्फ कक्षा ९ का ६४ जनाले सही प्रतिक्रिया दिए भने ६ जनाले मात्र गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । त्यसै गरी कक्षा १० का ६६ जनाले सही प्रतिक्रिया दिए भने ४ जनाले मात्र गलत प्रतिक्रिया दिए । प्रतिशतमा हेर्दा कक्षा ९ का ९१.४३ प्रतिशतले सही जवाफ दिए भने ८.५७ प्रतिशत विद्यार्थीले गलत जवाफ दिए । त्यस्तै कक्षा १० का ९४.२९ प्रतिशतले सही प्रतिक्रिया दिए भने ५.७१ प्रतिशतले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो ।

समग्रमा हेर्दा सही प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थीको जम्मा सङ्ख्या वस्तुगत तर्फ १२६ जना ९० प्रतिशत रहेको छ भने गलत प्रतिक्रिया दिनेको सङ्ख्या १४ जना १० प्रतिशत रहेको छ । त्यसैगरी विषयगततर्फ सही प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थीको जम्मा सङ्ख्या १३० जना ९२.८६ प्रतिशत छ भने गलत प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थीको जम्मा सङ्ख्या १० जना ७.१४ प्रतिशत रहेको छ ।

यसरी काल पक्षमा गरेका त्रुटिहरूलाई अध्ययन गर्दा कक्षा १० का भन्दा कक्षा ९ का विद्यार्थीले केही बढी त्रुटि गरेको पाइयो । वस्तुगत बहुवैकल्पिक वर्तमान काल बुझाउने वाक्य कुन हो ? भन्ने प्रश्नमा निम्न त्रुटिगत प्रतिक्रियाहरू रहेको पाइयो ।

क) सीता पाठ पढली ।

ख) सीता घर गई ।

उपर्युक्त वाक्य 'क' मा 'पढ्छे' वा 'पढ्छिन' हुनु पर्नेमा 'पढली' क्रियापद र वाक्य 'ख' मा 'जान्छे' वा 'जान्छिन' हुनु पर्नेमा गई क्रियापदको प्रयोग भएकाले त्रुटि हुन गएको पाइयो ।

४.१.४.५ पक्ष सम्बन्धी त्रुटि विश्लेषण

कालावधिको बोध गराउने पक्षको सम्बन्ध क्रियासंग मात्र हुने भए तापनि पूरै वाक्यसंग यसको सम्बन्ध रहेको हुन्छ । वाक्यगठनका अन्य कोटिको परीक्षण गरे जस्तै पक्षको पनि परीक्षण गरिएको छ । पक्षसंग सम्बन्धित विभिन्न वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरू सोधिएका थिए । उक्त परीक्षणबाट प्राप्त त्रुटि विवरणलाई निम्नलिखित तालिका नं. ९ बाट प्रस्ट पारिएको छ ।

तालिका ९ : पक्ष सम्बन्धी त्रुटि विश्लेषण

		कक्षा ९		कक्षा १०		जम्मा	
		ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि
वस्तुगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	६३	७	६६	४	१२९	११
	प्रतिशत	९०	१०	९४.२९	५.७१	९२.१४	७.८६
विषयगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	६४	६	६५	५	१२९	११
	प्रतिशत	९१.४३	८.५७	९२.८६	७.१४	९२.१४	७.८६

माथिको तालिकाबाट के कुरा स्पष्ट हुन्छ भने पक्षसंग सम्बन्धित वस्तुगत पहिचानात्मक बहुवैकल्पिक प्रश्नमा कक्षा ९ का ६३ जनाले सही जवाफ दिए भने ७ जनाले मात्र गलत जवाफ दिए त्यस्तै कक्षा १० का ६६ जना विद्यार्थीले सही जवाफ दिए भने जम्मा ४ जना विद्यार्थीले गलत जवाफ दिए ।

त्यस्तै विषयगत तर्फ कक्षा ९ का ६४ जनाले ठीक उत्तर दिए भने ६ जनाले गलत उत्तर दिए । त्यस्तै १० कक्षाका ६५ जनाले ठीक उत्तर दिए भने जम्मा ५ जनाले गलत जवाफ दिए ।

त्यसैगरी प्रतिशतमा हेर्दा कक्षा ९ मा सही उत्तर दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ९० छ भने गलत उत्तर दिने विद्यार्थी प्रतिशत १० छ । त्यस्तै कक्षा १० मा सही उत्तर दिने विद्यार्थी प्रतिशत ९४.२९ छ भने गलत उत्तर दिने विद्यार्थी प्रतिशत ५.७१ प्रतिशत वस्तुगत प्रश्न तर्फ रहेको छ । त्यस्तै कक्षा १० का ९२.८६ प्रतिशत विद्यार्थीले सही जवाफ दिए भने ७.१४ प्रतिशत विद्यार्थीले गलत जवाफ दिए । समग्रतामा वस्तुगत प्रश्न तर्फ सही उत्तर

दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ९२.१४ छ भने गलत उत्तर दिने विद्यार्थीको प्रतिशत ७.८६ रहेको छ । त्यसै गरी विषयगत प्रश्नतर्फ सही उत्तर दिने विद्यार्थी प्रतिशत पनि वस्तुगतको जस्तै समान रहेको छ । कक्षा ९ र १० को तुलना गर्दा कक्षा ९ का विद्यार्थीले कक्षा १० का विद्यार्थीले भन्दा केही बढी त्रुटि गरेको पाइयो । पूर्ण भूतकालमा परिवर्तन गर्न दिएका प्रश्नहरूको परीक्षण पश्चात देखिएका त्रुटियुक्त प्रतिक्रियाका नमुना तल प्रस्तुत गरिएको छ:

क) श्यामले पढेछ ।

ख) हरिले पढ्दै थियो ।

ग) रामले पढ्दै छ ।

माथि उल्लेखित वाक्यमा 'पढेको थियो' पूर्ण भूतकालको क्रियापदको प्रयोग हुनु पर्नेमा विद्यार्थीहरूले माथि उल्लेखित गलत वाक्यहरूमा ठीक चिन्ह लगाएको पाइयो ।

४.१.४.६ भावसम्बन्धी त्रुटि विश्लेषण

भावलाई अर्थ वा वृत्ति भेर पनि बुझिन्छ । यो पनि वाक्यगठनकमो पक्षमध्ये एक हो । भावसँग सम्बन्धित वस्तुगत र विषयगत प्रश्नहरू सोधिएको थियो । परीक्षणपश्चात वस्तुगत प्रश्नमा भन्दा विषयगत प्रश्नमा धेरै विद्यार्थीहरूले त्रुटि गरेको पाइयो । उक्त परीक्षणबाट प्राप्त त्रुटि विवरणलाई निम्नलिखित तालिका नं. १० बाट स्पष्ट पारिएको छ ।

तालिका नं. १० : भाव सम्बन्धी त्रुटि विश्लेषण

		कक्षा ९		कक्षा १०		जम्मा	
		ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि
वस्तुगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	६६	४	६७	३	१३३	७
	प्रतिशत	९४.२९	५.७१	९५.७१	४.२९	९५	५
विषयगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	५८	१२	६०	१०	११८	२२
	प्रतिशत	८२.८६	१७.१४	८५.७१	१४.२९	८४.२९	१५.७१

उपर्युक्त तालिकाबाट के कुरा स्पष्ट हुन्छ भने भाव सम्बन्धी वस्तुगत प्रश्नमा कक्षा ९ का ६६ जनाले सही प्रतिक्रिया दिए भने ४ जनाले गलत प्रतिक्रिया दिए । त्यस्तै कक्षा

१० मा ६७ जनाले सही प्रतिक्रिया दिए भने ३ जनाले मात्र गलत प्रतिक्रिया दिए । त्यस्तै विषयगत तर्फ कक्षा ९ का ५८ जनाले सही प्रतिक्रिया दिए भने १२ जनाले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । कक्षा १० का ६० जनाले सही प्रतिक्रिया र १० जनाले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो ।

प्रतिशतमा हेर्दा वस्तुगत तर्फ कक्षा ९ का ९४.२९ प्रतिशतले सही प्रतिक्रिया र ५.७१ प्रतिशतले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । त्यस्तै कक्षा १० का ९९.५.७१ प्रतिशतले सही प्रतिक्रिया र ४.२९ प्रतिशतले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो ।

विषयगत तर्फ कक्षा ९ का ८२.८६ प्रतिशतले ठीक प्रतिक्रिया र १७.१४ प्रतिशतले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । त्यस्तै कक्षा १० का ८५.७१ प्रतिशत विद्यार्थीले सही र १४.२९ प्रतिशतले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । यसरी तुलनात्मक रूपमा कक्षा ९ का विद्यार्थीले भन्दा कक्षा १० का विद्यार्थीले केही कम त्रुटि गरेको देखिन्छ ।

समय तथ्याङ्कमा वस्तुगत तर्फ सही प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थी सङ्ख्या १३३ जना ९५ प्रतिशत र गलत प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थी सङ्ख्या ७ जना ५ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । त्यस्तै विषयगत प्रश्नमा सही प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थी सङ्ख्या ११८ जना ८४.२९ प्रतिशत र गलत प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थी सङ्ख्या २२ जना १५.७१ प्रतिशत रहेको पाइन्छ । समष्टिमा भाव सम्बन्धी इच्छार्थ बुझाउने प्रश्नहरूमा परीक्षण पश्चात देखिएका त्रुटियुक्त प्रतिक्रियाहरू उदाहरणका रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क) म घर जान्छु ।

ख) भाइ आज आउला ।

उपयुक्त वाक्यमा कुनै पनि वाक्य इच्छार्थ नभएको र इच्छार्थ वाक्य पहिचान गर्न नसकेको अवस्थाले त्रुटिपूर्ण देखियो ।

४.१.४.७ आदर सम्बन्धी त्रुटिविश्लेषण

आदर प्रकट गर्ने पद वाक्यलाई आदरार्थी भनिन्छ । यस सम्बन्धी वाक्यगठनसँग सम्बन्धित वस्तुगत तथा विषयगत प्रश्नहरू सोधिएको थियो । उक्त परीक्षणबाट प्राप्त त्रुटि विवरणलाई निम्न लिखित तालिका नं. ११ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ११ : आदर सम्बन्धी त्रुटिविश्लेषण

		कक्षा ९		कक्षा १०		जम्मा	
		ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि	ठीक	त्रुटि
वस्तुगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	६१	९	६४	६	१२५	१५
	प्रतिशत	८७.१४	१२.८६	९१.४३	८.५७	८९.२९	१०.७१
विषयगत	विद्यार्थी सङ्ख्या	५९	११	६१	९	१२०	२०
	प्रतिशत	८४.२९	१५.७१	८७.१४	१२.८६	८५.७१	१४.२९

उपर्युक्त तालिकाबाट के कुरा स्पष्ट हुन्छ भने आदरसम्बन्धी वस्तुगत पहिचानात्मक प्रश्नमा कक्षा ९ का ६१ जना र कक्षा १० का ६४ जनाले सही प्रतिक्रिया दिए भने कक्षा ९ का ९ जना र कक्षा १० का ६ जनाले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो । त्यसैगरी विषयगत प्रश्नमा कक्षा ९ का ५९ जना र कक्षा १० का ६१ जनाले सही प्रतिक्रिया र कक्षा ९ का ११ जना र कक्षा १० का ९ जनाले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो ।

प्रतिशतका आधारमा वस्तुगत प्रश्नतर्फ कक्षा ९ का ८७.१४ प्रतिशत विद्यार्थीले सही प्रतिक्रिया र १२.८६ प्रतिशत विद्यार्थीले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइन्छ । त्यस्तै कक्षा १० का ९१.४३ प्रतिशत विद्यार्थीले सही प्रतिक्रिया र ८.५७ प्रतिशत विद्यार्थीले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइन्छ । विषयगत प्रश्नतर्फ कक्षा ९ का ८४.२९ प्रतिशतले सही र १५.७१ प्रतिशतले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइयो भने कक्षा १० का ८७.१४ प्रतिशतले सही र १२.८६ प्रतिशतले गलत प्रतिक्रिया दिएको पाइन्छ ।

समग्र सही प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थी सङ्ख्या वस्तुगत प्रश्नतर्फ १२५ जना ८९.२९ प्रतिशत र गलत प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थी सङ्ख्या १५ जना १०.७१ प्रतिशत रहेको पाइयो । त्यस्तै विषयगततर्फ सही प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थी सङ्ख्या १२० जना ८५.७१ प्रतिशत र गलत प्रतिक्रिया दिने विद्यार्थी सङ्ख्या २० जना १४.२९ प्रतिशत रहेको पाइयो । यसरी तुलना गर्दा कक्षा ९ का विद्यार्थीले कक्षा १० का विद्यार्थीले भन्दा केही बढी त्रुटि गरेको पाइयो । आदर सम्बन्धी प्रश्नहरूमा परीक्षण पश्चात देखिएका त्रुटियुक्त प्रतिक्रियालाई उदाहरणका रूपमा तल प्रस्तुत गरिएको छ :

क) तिमी विद्यालय जाउ ।

ख) हामी विद्यालय जान्छौ ।

‘तपाईं घर जानुहुन्छ’ भन्ने वाक्यमा ठीक चिन्ह (✓) लगाउनु पर्नेमा अन्यथा गरेकाले त्रुटिपूर्ण भएको देखिन्छ ।

४.१.४.८ त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षण

शिक्षणमा भएका कमीकमजोरीको निराकरण गरी सुधार गर्ने प्रक्रिया निराकरणात्मक शिक्षण हो । यस्तो शिक्षणका त्रुटिहरू मानसिक, शारीरिक, पारिवारिक, बौद्धिक क्षमता, वातावरण, आर्थिक तथा शिक्षकको कारणबाट हुने गर्दछन् । कक्षा क्रियाकलापमा विद्यार्थीहरूका भाषिक त्रुटि पत्ता लगाई सो अनुरूप समाधान हुने गरी शिक्षण गर्नु निराकरणात्मक शिक्षण हो । उपयुक्त समयमा नै निराकरणात्मक शिक्षण गरेमा शिक्षक र विद्यार्थी दुवैलाई समस्या समाधान गर्न सजिलो हुन्छ । यस शोधपत्रको सन्दर्भमा मा.वि. तहमा वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूका सम्बन्धमा जानकारी हासिल गराउन र तिनमा केही त्रुटिहरू भएमा सो भन्दा माथिल्ला तहमा गएर सो सम्बन्धी निराकरण गर्ने उद्देश्यले यस तहको अनिवार्य नेपालीको पाठ्यक्रममा त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षण गर्न थप प्रयास गर्नु पर्ने देखिन्छ । त्यसैले विद्यालयमा त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षण गराई नेपाली भाषाको पठनपाठन सञ्चालन गरी विद्यार्थीहरूलाई सक्षम बनाउनु आजको आवश्यकता देखिन्छ ।

४.१.४.९ त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षण उपायहरू

सिकाइको क्रममा विद्यार्थीहरूका कमी कमजोरी पत्ता लगाउनु पर्दछ । विद्यार्थीहरूले कुन पक्षमा बढी त्रुटि गर्दछन् र कारणहरू के के हुन् भनी अन्वेषण गर्नुपर्दछ । यसरी त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणमा प्रभावकारी भूमिका निर्वाह गरी पाठ्यक्रम अनुसारको उद्देश्यहरू हासिल गर्न थप केही माध्यमहरू प्रयोगमा ल्याउन सकिन्छ :

१. सर्वप्रथम समस्याको पहिचान गरी प्रभावकारी शिक्षण विधि प्रयोग गर्ने ।
२. सैद्धान्तिक प्रक्रियालाई भन्दा प्रयोगात्मक प्रक्रियामा जोड दिई भाषाशिक्षण गर्ने ।
३. त्रुटिका कारणहरूको बारेमा विद्यार्थीसँग छलफल गर्ने ।

४. धेरै उदाहरणको प्रयोग गर्न विद्यार्थीलाई प्रेरित गर्ने ।
५. शुद्ध प्रयोगको अभ्यास गराउने ।
६. व्याकरणात्मक त्रुटिहरू औल्याई शुद्ध नेपाली लेखनमा जोड दिने ।
७. विभिन्न वर्ग र जातिका विद्यार्थीहरूले के-कस्ता प्रकृतिका त्रुटि गर्दा रहेछन् सो पहिचान गरी त्यसअनुरूपको भाषा शिक्षण गर्नुपर्ने ।

उपर्युक्त उपायहरूबाट विद्यार्थीहरूले स्तरीय सिकाइ सिक्न र प्रयोग गर्न सक्ने वातावरण सृजना हुन सक्छ ।

परिच्छेद पाँच

निष्कर्ष र सुभाव

५.१. निष्कर्ष

भाषा र मानवबीचको सम्बन्ध अत्यन्त महत्त्वपूर्ण छ । भाषा विनाको मानव संसार कल्पना समेत गर्न सकिन्न । भाषा मानवीय इच्छा, आकांक्षा, विचार आदिको विनिमयको साधन हो । यसले मानव-मानव बीचको सञ्चारको भूमिका निर्वाह गर्दछ । मानव मस्तिष्क उत्सुक, जिज्ञासु र विद्रोही रहेको हुन्छ । उक्त कुरालाई पूर्ति गर्न माध्यमको आवश्यकता पर्दछ, त्यो माध्यम नै भाषा हो । आजको विश्वको चामत्कारिक विकास भाषाको माध्यमबाट मानवले गर्न सफल भएको छ । भाषा नभएको भए यो सम्भव थिएन । भाषा भन्नाले बोध र अभिव्यक्तिलाई प्रकट गर्ने, लेख्ने र कथ्य भाषालाई बुझिन्छ । लेख्य भाषा भन्नासाथ लिपि, वर्ण, अक्षर आदिको प्रसङ्ग अनिवार्य आउँछ । त्यसपछि साहित्य, दर्शन आदि एवम् रितले आउँछन् । त्यसर्थ भाषा र मानव बीचको सम्बन्ध प्रगाढ बन्दै जान्छ ।

भाषा मानवीय आवश्यकता हो । यसका लागि भाषा सिक्नु अनिवार्य हुन्छ । उच्च किसिमको विचार, भावना आदि अभिव्यक्ति र बोधका निमित्त उसले उच्च प्रकारकै भाषा सिक्नु पर्ने हुन्छ । यसै आवश्यकता पूर्तिको लागि भाषाशिक्षणको परम्परा शुरू भएको हो । मानव सभ्यताको आदिकाल देखि नै कसरी भाषाको प्रभावकारी र व्यवस्थित रूपले शिक्षण गर्न सकिन्छ भन्ने बारेमा अनेकौ चिन्तन, मनन र प्रयोगहरू भएका पाइन्छन् । तसर्थ भाषालाई व्यवस्थित भाषा सिकाउने सन्दर्भमा नै भाषा व्याकरणको प्रादूर्भाव भएको हो ।

भाषा शिक्षणमा मानवीय भाषा सिकाइ प्रक्रिया अध्ययनको ज्यादै ठूलो महत्त्व रहेको छ । भाषा मानिसले पैतृक सम्पत्तिको रूपमा नभई समाजबाट आर्जन गर्ने वस्तु हो । आर्जनका निमित्त प्रयत्न र परिश्रमको आवश्यकता पर्दछ । प्रयत्न र परिश्रमको दौरानमा अनेकौ बाधा, अवरोध, गल्ती कमजोरी हुनु स्वाभाविकै हो । यसरी भाषा सिकाइको क्रममा पनि मानिसले अनेकौ भुलहरू गर्ने गर्दछ र आफूलाई सचेत बनाउँदै भाषा सिक्दछ भन्नुको तात्पर्य मानिसले प्रयत्न र भुलको प्रतिक्रियाबाट भाषा सिक्दछ । यो भाषा सिकाइको विशेषतालाई नबुझी भाषा शिक्षण सफल हुन सक्दैन । यसैले भाषा शिक्षणको सन्दर्भमा

त्रुटिविश्लेषणको अवधारणा विकसित भएको हो । मानिसको पहिलो भाषाको रूपमा होस् वा दोस्रो भाषाको रूपमा होस् भाषा सिक्ने क्रममा विभिन्न त्रुटिहरू गर्ने गर्दछ, यसलाई भाषा सिकाइको स्वाभाविक प्रतिक्रिया मान्नु पर्दछ न कि अक्षमता वा अपराध ।

मानिसले मातृभाषा सहज र स्वाभाविक वातावरणमा समाजबाट आर्जन गर्दछ । कतिपय वातावरण द्विभाषिक वा बहुभाषिक पनि हुन सक्छन् । यस्तो समाजमा मानिसले त्यही अनुरूपको भाषा सिक्ने गर्दछ । भाषा एक सामाजिक वस्तु हो । अर्थात् भाषा सामाजिक आवश्यकता हो । मानिस पनि सामाजिक प्राणी भएकाले ऊ समाजको आवश्यकताले गर्दा मानिसले विभिन्न प्रयोजनका निमित्त विभिन्न भाषा पनि सिक्नु पर्ने आवश्यकता पर्दछ । यसर्थ मानिसले दोस्रो भाषा पनि सिक्नुपर्ने हुन्छ । यसैलाई सफल बनाउने उद्देश्यले त्रुटिविश्लेषणको अवधारणा विकसित भएको हो ।

भाषा सिकाइका क्रममा पहिलो वा दोस्रो तथा विदेशी जुनसुकैमा पनि धेरैभन्दा धेरै त्रुटिहरू पाइने गर्दछन् । जुनसुकै भाषा सिकाइका क्रममा देखापर्ने त्रुटिको प्रकृति फरक-फरक भए तापनि बिना त्रुटि कुनै पनि भाषा सिकाइ सम्भव छैन । पहिलो भाषा सिकाइका त्रुटिहरू लक्ष्य भाषा र कथ्य भाषाबाट प्रभावित हुन्छ भने दोस्रो भाषा सिकाइका क्रममा हुने त्रुटिहरूलाई मातृभाषाबाट प्रभावित भएको देखिन्छ । त्रुटिलाई सिकाइ प्रक्रियाको सङ्केतको रूपमा विश्वास गर्न मनोवादी सम्प्रदायको उदयपश्चात् थालिएको हो । संरचनावादीहरू व्यतिरेकी विश्लेषणलाई जोड दिन्छन् भने मनोवादीहरू त्रुटिविश्लेषणमा जोड दिन्छन् । मनोवादीहरू भाषाशिक्षणमा विद्यार्थी केन्द्रित विधिको प्रयोग गर्नुपर्दछ भन्दछन् । त्यसैले त्रुटिविश्लेषण अहिलेको युगमा आएर सफल र सार्थक भएको छ । यसले विद्यार्थीहरूको सिकाइ प्रक्रिया, त्रुटि क्षेत्र र शिक्षण विधिलाई पहिचान गर्न मद्दत पुऱ्याउने गर्दछ ।

नेपाली भाषा प्राथमिक तहदेखि स्नातकोत्तर तहसम्म अध्ययन अध्यापन भए पनि मा.वि. तहसम्म आइपुग्दा नेपाली भाषाको सही प्रयोग गर्न र सही वाक्यहरू निर्माण गर्न नसक्नु चिन्ताको विषय रहेको छ । त्यसकारण नेपाली वाक्यगठनका विभिन्न पक्षहरूमा मा.वि. तहका विद्यार्थीहरूले के-कस्ता त्रुटि गर्दा रहेछन् ? भन्ने समस्यालाई आफ्नो अनुसन्धानको विषय छनोट गरी अध्ययन कार्य सुरू गरिएको हो । यस अध्ययनमा वचन, पुरूष, लिङ्ग, काल, भाव, पक्ष र आदर गरी वाक्यगठन सम्बन्धी कोटिहरूका यी पक्षहरूलाई समेटी वस्तुगत पहिचानात्मक बहुवैकल्पिक ३० र विषयगत प्रश्नहरू १० वटा

गरी ४० प्रश्नहरू समावेश भएको प्रश्नावली निर्माण गरियो । यी प्रश्नावलीलाई गुल्मी जिल्लाको बाँझकटेरी स्रोतकेन्द्र भित्रका ४ वटा माध्यमिक विद्यालयका ३५-३५ जना गरी जम्मा १४० जना विद्यार्थीहरू छनोट गरियो जसमा ६५ छात्र र ७५ छात्रा थिए । यो परीक्षणबाट प्राप्त त्रुटि विवरणलाई तालिकाद्वारा प्रस्तुत गरिएको थियो । विना व्याकरण भाषा शिक्षण अपूर्ण हुन्छ । त्यसैले भाषा शिक्षणका सन्दर्भमा व्याकरण नभई नहुने पक्ष हो । यस्तो अपूरो शिक्षाले राष्ट्रलाई समेत घात गर्दछ । दक्ष जनशक्ति उत्पादन हुन सक्दैन । अदक्ष जनशक्तिबाट देश नै अपाङ्ग बन्दछ । त्यसैले व्याकरणात्मक शिक्षण आवश्यक छ ।

वाक्यबाट वाक्यात्मक कार्यको बोध र अर्थको अभिव्यक्ति हुन्छ । वचनले संख्याको जानकारी गराउँछ भने पुरुषले कथनका सन्दर्भमा संलग्न भएका सहभागीहरूको प्रकृतिलाई जनाउँछ । नेपाली व्याकरणमा प्रथम, द्वितीय र तृतीय पुरुष गरी तीन प्रकारका पाइन्छन् । लिङ्गले पुलिङ्ग र स्त्रीलिङ्ग जस्ता चिह्नको बोध गराउँदछ । त्यस्तै गरी कालले समयको बोध गराउँदछ । यो पनि सामान्यतया भूत वर्तमान र भविष्यत् गरी तीन प्रकारका छन् । कालको विशेष अवस्था वा परिस्थितिमा घटित क्रियाको बोध गराउने वाक्यगठनको कोटि पक्ष हो । यो सामान्यतया सामान्य, पूर्ण, अपूर्ण, अभ्यस्त, अज्ञात गरी पाँच प्रकारका छन् । वक्ता वा लेखकको मनशाय बुझाउने क्रियाको रूप भाव हो । यो सामान्यार्थ, आज्ञार्थ, इच्छार्थ, सम्भावनार्थ र सङ्केतार्थ गरी पाँच प्रकारका छन् । आदर प्रकट गर्ने पद वा वाक्य आदर हो । नेपाली भाषामा आदर पाँच प्रकारका छन् । ती हुन्: आदररहित, मध्यम, उच्च उच्चतर, उच्चतम ।

भाषा शिक्षासँग त्रुटिविश्लेषणको गहिरो सम्बन्ध छ । विना त्रुटि विश्लेषण सफल तथा प्रभावकारी शिक्षण सम्भव छैन । त्रुटि विश्लेषण गर्ने क्रममा गुल्मी जिल्लाको बाँझकटेरी स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका माध्यमिक विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनामा गर्ने त्रुटिको अध्ययन गरिएको छ । यसमा बाँझकटेरी स्रोतकेन्द्र भित्र पर्ने ४ वटा सामुदायिक विद्यालयका १४० जना कक्षा ९ र १० का विद्यार्थीहरू केही उत्कृष्ट नै ठहरिएका पाइन्छन् भने कक्षा ९ का विद्यार्थीहरूको तुलनामा कक्षा १० का विद्यार्थीहरू केही राम्रा देखिन्छन् । वस्तुगत पहिचानात्मक बहुवैकल्पिक प्रश्नमा ७३ देखि ९५ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले सही प्रतिक्रिया दिएका देखिन्छ भने ५ देखि २३ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले गलत

प्रतिक्रिया दिएको देखिन्छ । त्यसैगरी विषयगत प्रश्नतर्फ ७६ देखि ९२ प्रतिशत विद्यार्थीले सही प्रतिक्रिया दिए भने ७ देखि १५ प्रतिशत विद्यार्थीले गलत प्रतिक्रिया दिएको देखिन्छ ।

५.२. सुभाव

प्रस्तुत शोध अध्ययनको उद्देश्यअनुरूप त्रुटिविश्लेषण र विवेचनाका आधारमा प्रभावकारी शिक्षण गर्न निम्नलिखित सुभावहरू प्रस्तुत गरिएको छः

५.२.१ भाषिक विकासका लागि व्याकरण शिक्षणमा जोड दिनुपर्छ । व्याकरणिक एकाइहरूलाई पाठ्यपुस्तकको हरेक पाठको अन्त्यमा दिइएका व्याकरणात्मक विधाहरू पर्याप्त छैनन् । जति व्याकरणात्मक पक्षलाई समावेश गरिएको छ त्यति क्षेत्रले मात्रै भाषिक क्षमताको विकास गराउन सकिदैन । त्यसैले विद्यालय तहको हरेक कक्षामा थप एक सय पूर्णाङ्कको व्याकरण विधा समेटिने गरी पाठ्यक्रम निर्माण गरी पाठ्यपुस्तक तयार गरिनु पर्छ ।

५.२.२. नेपालका अधिकांश विद्यालयमा हेर्ने हो भने व्याकरणका सैद्धान्तिक नियमहरूलाई शिक्षक स्वयमले राम्रोसँग अध्ययन नगरी शिक्षण गर्ने गर्दछन् । शुद्ध भाषिक सीप प्रदान गर्नका लागि विद्यालयमा अध्यापनरत शिक्षकहरूले सम्बन्धित विषयमा गहन अध्ययन गर्नु पर्ने देखिन्छ । शिक्षण गर्दा सम्बन्धित कक्षाको पाठ्यपुस्तकमा मात्र केन्द्रित भएर शिक्षण नगरी शिक्षक निर्देशिका, सन्दर्भ पुस्तकहरू, पाठ्यक्रम र अन्य सम्बन्धीत सामग्रीहरू राम्रोसँग अध्ययन गरी शिक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

५.२.३ वाक्य गठनका विभिन्न क्षेत्रसँग सम्बन्धित विभिन्न वाक्यहरू विद्यार्थीहरूलाई निर्माण गर्न लगाई एकले अर्काको उत्सुकतापूर्वक मूल्याङ्कन गर्न लगाउने र ती मूल्याङ्कन तथा सुभावहरूलाई शिक्षकले थप पुष्टि गरी राम्रो गर्नेलाई पुरस्कृत गर्ने, स्यावसी दिने र कमजोरीलाई उत्सुकता जगाउन सहयोग गर्न आवश्यक देखिन्छ ।

५.२.४. मा.वि. तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठन गर्दा गर्ने त्रुटिहरू हटाउन नेपाली भाषा शिक्षकले व्यतिरेकी अध्ययनको मद्दत लिएर सोही अनुसारका अभ्यासमा उनीहरूलाई बढीभन्दा बढी संलग्न गराउनाले त्रुटि कम गराउन सकिन्छ ।

- ५.२.५. विद्यार्थीहरूमा त्रुटि निराकरणका लागि सैद्धान्तिक व्याकरणको सट्टा प्रयोगमूलक अभ्यासमा जोड दिनाले त्रुटि कम गर्न सकिन्छ ।
- ५.२.६. त्रुटि निराकरणात्मक शिक्षणसम्बन्धी उद्देश्य पूरा गर्न नेपाली भाषा व्याकरणका विभिन्न पक्षमा निदानात्मक परीक्षणको व्यवस्था गरी जोड दिएमा त्रुटि कम गर्न सकिन्छ ।
- ५.२.७. शिक्षण सन्दर्भमा नेपाली भाषा व्याकरणका विभिन्न पक्षहरूमा बढी जोड दिई पाठ्यक्रम निर्माण गर्नुपर्ने देखिन्छ ।
- ५.२.८. विद्यार्थीहरूमा भएका त्रुटि निराकरणका लागि बढी भन्दा बढी गृहकार्य दिने र स्वतन्त्र लेखनमा गरेका त्रुटिहरूका बारेमा जानकारी सहित सजग गराउनु पर्दछ ।
- ५.२.९. नेपाली भाषा शिक्षण गर्दा विद्यार्थीहरूलाई नै बढी सक्रिय बनाई भाषाको लिखित प्रयोग गरी शुद्ध भाषिक प्रयोक्तालाई पुरस्कृत गर्ने, स्यावासी दिने जस्ता क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नु ।
- ५.२.१०. दोस्रो भाषाको रूपमा नेपाली भाषा सिक्ने विद्यार्थीहरूलाई भाषाका चार सीप-सुनाइ, बोलाइ, पढाइ र लेखाइलाई एकीकृत रूपमा शिक्षण गर्नु आवश्यक छ ।
- ५.२.११. भाषा शिक्षण सामग्रीको निर्माण र प्रयोग गरी शिक्षण गर्नु आवश्यक छ ।
- ५.२.१२. नेपाली भाषा पहिलो भाषाका रूपमा सिक्ने र दोस्रो भाषाका रूपमा सिक्ने विद्यार्थीहरूलाई एकै कक्षामा राखी शिक्षण गरिनु पर्ने विद्यमान परिस्थितिमा शिक्षकले दुवै समूहलाई समन्वयात्मक र सहयोगात्मक वातावरण सिर्जना गरी भाषा शिक्षण गरिनु आवश्यक छ ।
- ५.२.१३. नेपाली भाषालाई जसरी बोले पनि र जसरी लेखे पनि हुन्छ भन्ने धारणालाई मष्तिष्कबाट हटाउनु पर्ने देखिन्छ । नेपाली भाषाको उत्थानका लागि सचेत र जागरूक गराउनु पर्ने देखिन्छ ।
- ५.२.१४. अधिकांश विद्यालयमा तालिम प्राप्त शिक्षकको अभाव भए पनि भाषिक सीप सिकाउने नभई विषयवस्तु मात्र रटाउने प्रचलन बढी देखिन्छ । प्रभावकारी

भाषा शिक्षणका लागि समय-समयमा गोष्ठीहरू गराई शिक्षकलाई समस्या समाधानमा समुचित उपायको जानकारी गराउनु पर्ने टङ्कारो आवश्यकता देखिन्छ ।

५.३. भावी अनुसन्धानका लागि सम्भावित शीर्षकहरू

१. प्रा.वि. तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा पाइने नेपाली वाक्यगठनसम्बन्धी त्रुटिहरूको अध्ययन ।
२. मा.वि. तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले पदसङ्गतिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।
३. मा.वि. तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा पाइने नेपाली वाक्यगठनसम्बन्धी कोटिमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।
४. उच्च मा.वि. तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमा नेपाली भाषा लेखनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन ।
५. निजी र सरकारी विद्यालयमा अध्ययनरत मा.वि. तहका विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक अध्ययन ।

सन्दर्भसूची

- अधिकारी, हेमाङ्गराज (२०५९), *नेपाली भाषा शिक्षण*, काठमाण्डौ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- अवस्थी, महादेव र पारसमणि भण्डारी (२०५९), *सरल नेपाली व्याकरण र रचना (कक्षा ९ र १०)* काठमाण्डौ: एकता बुक्स ।
- काफ्ले, देवलाल (२०५८), *मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस ।
- खनाल, पेशल (२०६१), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति*, काठमाण्डौ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- ढकाल, शान्तिप्रसाद (२०५७), *सामान्य भाषाविज्ञान*, काठमाण्डौ : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- ढकाल, भोलाप्रसाद (२०५५), *साधारण र आवासीय विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको तुलनात्मक विश्लेषण* अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस ।
- ढुङ्गेल, भोजराज र दुर्गाप्रसाद दाहाल (२०५८), *प्रायोगिक भाषाविज्ञान*, काठमाण्डौ: एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्टिब्युटर्स ।
- दाहाल, विप्रहरि (२०५७), *नेपाली र भोजपुरी भाषाका वाक्यगठनको व्यतिरेकी विश्लेषण*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र बुटवल बहुमुखी क्याम्पस
- ने.रा.प्र.प्र (२०६०), *बृहत् नेपाली शब्दकोश*, काठमाण्डौ ।
- पराजुली, केशवराज (२०५९), *कक्षा ८ मा अध्ययनरत मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली भाषाको वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस ।
- पौड्याल, शालिकराम र यज्ञलाल सापकोटा (२०६७), *रुपन्देही जिल्ला भित्रका माध्यमिक तहका विद्यार्थीहरूको नेपाली वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन*, शोधप्रस्तावको नमूना, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस ।
- पौड्याल, शालिकराम र अन्य (२०६५), *माध्यमिक नेपाली व्याकरण*, बुटवल: युनिटी पब्लिकेशन ।
- पौड्याल, शालिकराम (२०६७), *भाषाविज्ञानका सिद्धान्त*, काठमाण्डौ: भुँडीपुराण प्रकाशन ।

- बन्धु, चूडामणि (२०५२), *अनुसन्धान प्रतिवेदन*, काठमाण्डौ : रत्न पुस्तक भण्डार ।
- भण्डारी, पारसमणि र शालिकराम पौड्याल (२०६७), *सामाजिक भाषाविज्ञान तथा मनोभाषाविज्ञान*, काठमाण्डौ: विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६६), *शोधप्रस्ताव र यसका अङ्गहरु, अप्रकाशित, अभिमुखीकरण गोष्ठीपत्र*, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस ।
- मिश्र, सुशीलादेवी (२०५७), *कक्षा ५ उत्तीर्ण थारुभाषी विद्यार्थीहरुले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरुको अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, त्रि.वि., काठमाण्डौ ।
- शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्र, लुङ्गटेल (२०६२), *शोधविधि*, ललितपुर: साभा प्रकाशन ।
- सुवेदी, शिला (२०६७), *उच्च माध्यमिक तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीहरुले नेपाली भाषाको वाक्यगठनमा गर्ने त्रुटिहरुको अध्ययन*, अप्रकाशित स्नातकोत्तर शोधपत्र, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस ।
- सुवेदी, सखीशरण (२०६७), *शोधपत्रको सङ्गठन, अप्रकाशित, अभिमुखीकरण गोष्ठीपत्र*, बुटवल बहुमुखी क्याम्पस ।

परिशिष्ट 'क'

छनोट गरिएका विद्यालयहरु

१. श्री मेहलेपोखरी माध्यमिक विद्यालय, म्यालपोखरी, गुल्मी
२. श्री बाँभकटेरी माध्यमिक विद्यालय, बाँभकटेरी, गुल्मी
३. श्री अग्लुङ्ग माध्यमिक विद्यालय, अग्लुङ्ग, गुल्मी
४. श्री पुर माध्यमिक विद्यालय, मलायगिरी, गुल्मी

सामग्री सङ्कलनमा उपयोग गरिएका निबन्ध शीर्षकहरु

१. विद्यार्थी जीवन र अनुसाशन
२. गाउँले जीवन

सामग्री परीक्षण विधि

१. विषयवस्तुको संयोजन	४० प्रतिशत
२. प्रस्तुतीकरण	२५ प्रतिशत
३. वाक्यगठन	२५ प्रतिशत
४. भाषिक शुद्धता	१० प्रतिशत